

Oldruitenborgh en de Toutenburg

Historie van het park



Albers Adviezen Historische Parken

Utrecht

Oldruitenborgh en de Toutenburg

Historie van het park

Bijlage bij

Beheervisie

Park Oldruitenborgh en de Toutenburg

2007

Annemarie van Leeuwen

Albers Adviezen Historische parken
Postbus 85
3500 AB Utrecht
030 – 2310788
AlbersAdviezen@hetnet.nl
www.historischeparken.nl

Inhoud

1 Inleiding

2 Historie van het landschap	5
2.1 Bodem	5
2.2 Water	5
2.3 Geschiedenis van Vollenhove	7
3 Geschiedenis van Oldruitenborgh en Toutenburg	11
3.1 Borgmanshuis Oldruitenborgh; ca. 1375 - 1650.....	11
3.2 Kasteel de Toutenburg, 1524 – 1540.....	15
3.3 Opkomst en neergang Oldruitenborgh ca 1650-1755	21
3.4 Terreinaankopen door Arend Sloet; 1755 – 1786	21
3.5 Landschapspark door Anthony Sloet; 1790 – 1853.....	25
3.6 Oldruitenborgh 1853 - 1947.....	27
3.7 Stadspark van Vollenhove, 1947 - nu	29

1. Inleiding

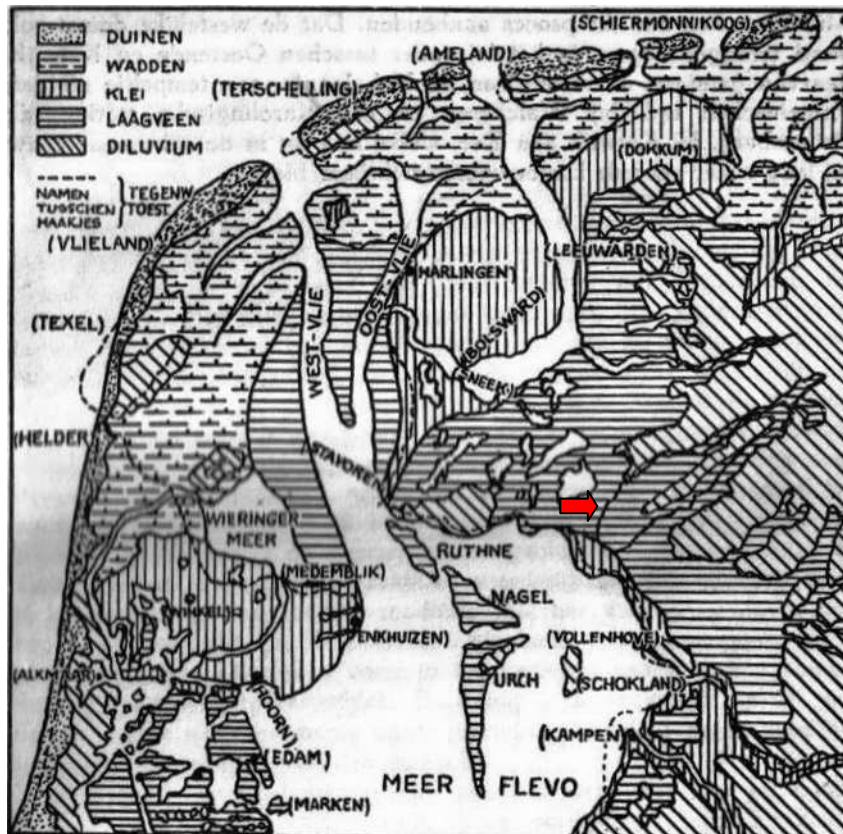
Het park Oldruitenborgh blijkt een geschiedenis te hebben die teruggaat tot de 14^{de} eeuw, toen de stad Vollenhove nog omringd was met een wal en een gracht en de grote huizen of de borgen aan die gracht moesten bijdragen aan de verdediging van de stad.

Naast de Bentpoort aan de zuidkant van de stad werd de borgmanswoning Oldruitenborgh gesticht. Die verdedigbare functie had niet veel betekenis meer, toen in de eerste helft van de 16^{de} eeuw een illustere buurman verscheen aan de buitenzijde van de stadsgracht.

Georg Schenck was machthebber van de drie noordelijke provincies en echtgenoot van Anna de Vos van Steenwijk. Hij liet het huis Toutenburg bouwen, omringd door een gracht, als was het een middeleeuws verdedigbaar kasteel. De ruïne van dit huis bevindt zich nog op het eiland in de gracht en vormt het hart van het park dat omstreeks 1800 werd gesticht door de toenmalige eigenaar van Oldruitenborgh, Anthonij Sloet. Dat park wordt in hoofdlijnen nu nog steeds aangetroffen met een paar latere wijzigingen.

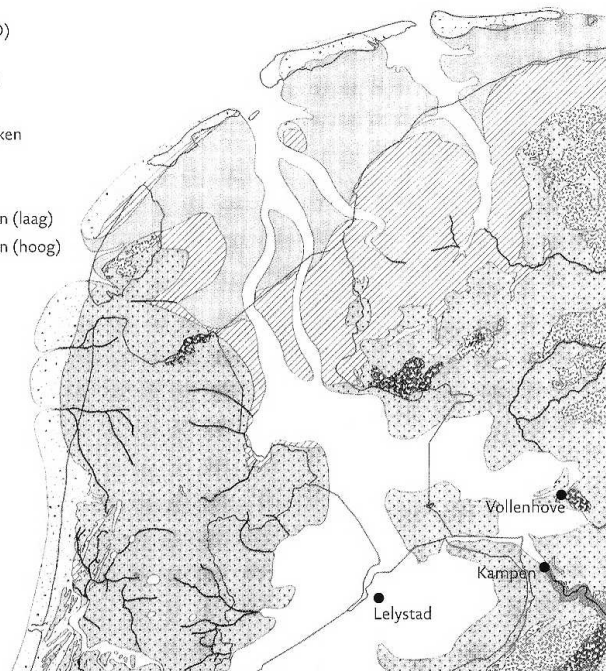
Het verslag van het historisch onderzoek van het park Oldruitenborgh en de ruïne van Toutenburg werd geschreven door Annemarie van Leeuwen, student aan de VU en stagiair bij Albers Adviezen Historische Parken. Aangezien zij onder andere dankbaar gebruik maakte van de uitgebreide websites over Vollenhove, zijn niet alle herkomsten van de foto's bekend.

Dit onderzoeksverslag is de bijlage bij de Beheersvisie voor het park Oldruitenborgh.



Kaart Noordelijke Nederlanden rond het jaar 0. De tegenwoordige plaats Vollenhove op het keileemplateau met ten oosten daarvan het laagveengebied. Diluvium is een andere naam voor Pleistoceen, staat voor zondvloed in het Latijn.

Vroege Middeleeuwen
(Midden-Subatlanticum, 850 AD)



Circa 850 ligging van Vollenhove, op het hoge pleistocene keileemplateau.

2 Historie van het landschap

2.1 Bodem

De bodem van Vollenhove is gevormd op het keileemplateau van de Voorst, dat ontstond door opstuwing van het landijs in de voorlaatste ijstijd tijdens het Pleistoceen; het Saalien 200.000 - 130.000 jaar geleden. Keileem is taai leemmateriaal meestal groen-grijs of bleekgrijs en soms rood gekleurd. Door verwerking wordt de keileem roest-bruin, het is ook kalkhoudend en gemengd met zand en stenen. De stenen zijn met name van Scandinavische herkomst. Bij de Voorst zijn de rode keileemgronden duidelijk waarneembaar in de grijs-bruine keileem. De mineraalrijke rode keileem vormt een voedselrijke bodem voor de stinsenflora waarvoor het gebied bekend staat. Dit plateau loopt vanaf het bos op de Voorst (de naam komt van forest; bos) in het westen tot aan het gebied de Leeuwte in het oosten. Met zijn steile klifkust bood het plateau een natuurlijke barrière tegen de uitdijende Zuiderzee, ontstaan vanuit het vroegere Flevomeer vanaf het jaar 0 tot aan de late Middeleeuwen. In de laagte tussen de keileembult van Vollenhove en het Drents Plateau heeft zich, als gevolg van slechte ontwatering, veen ontwikkeld. Hier ontstond het laaggelegen veenmoeras, de latere Bentpolder. Dit veen is vanaf de Late Middeleeuwen afgegraven waardoor onder andere de Wieden en Weerribben zijn ontstaan. Het afgegraven veen werd gebruikt als brandstof. Na de veen afgraving groeiden de plassen weer dicht. Het riet dat hierna ontstond kon men uitstekend gebruiken als dakbedekking.

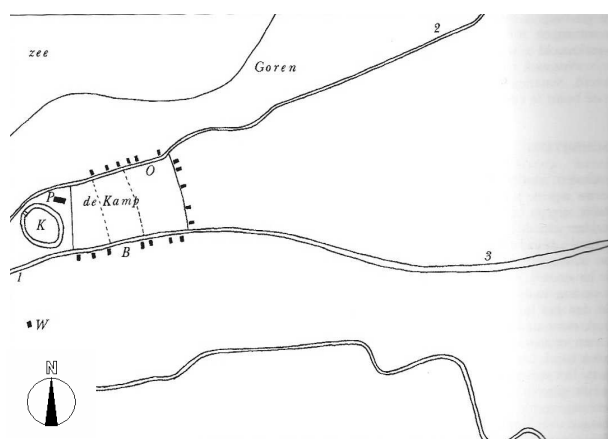
Het landschapstype van het Land van Vollenhove is het kampenland dat vanouds een besloten karakter kent. Het kampenlandschap ontstond daar waar geen ruimte was voor grote aaneengesloten bouwlanden; daar bewerkte men het land in kampen ofwel éénmans essen. De kampen waren omgeven door singels en houtwallen, waardoor het landschap fijnmazig is. De erven liggen verspreid tussen de kampen. Opvallend is de ligging van de bebouwingslinten op de overgang van zand naar veen: de zogenaamde randveenontginningen. De erven liggen op het hoge deel, de oudste erven met de voorzijde naar de laagte. De erven zijn omgeven door dichte singels en losse bomen. Karakteristiek voor sommige van de grote erven is de Engelse tuinaanleg met monumentale parkbomen, bloeiende struiken en gazons.

2.2 Water

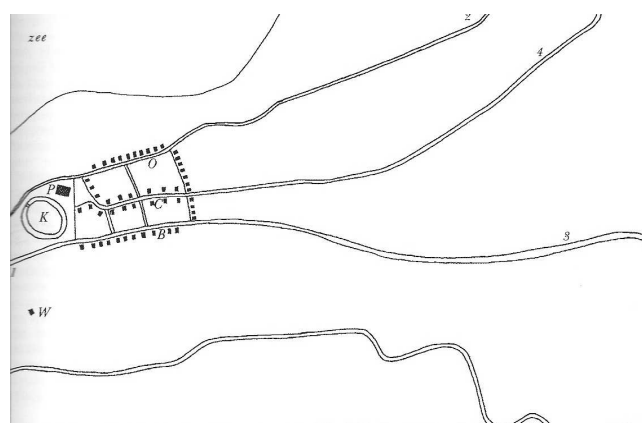
Vóór de aanleg van de Afsluitdijk (1932) en de drooglegging van de Noordoostpolder (1942) was de Zuiderzee erg belangrijk voor Vollenhove; visserij, handel en bereikbaarheid voeren allen wel bij haar aanwezigheid. Ook in negatieve zin had de Zuiderzee zijn rol; bij stormvloed in 1775 en 1825 braken de Zuiderzeedijken en kwamen de veengebieden rondom Vollenhove onder water te staan. Al vanaf de tiende eeuw legde men dijken aan om het water van de Zuiderzee te keren. Langs de zeedijken en het keileemplateau bevonden zich paalwerken die de golfslag moesten breken. Ook bevorderden deze palen de aanslibbing van klei langs de kust. Het eiland Schokland vervulde ook de rol van golfbreker. Tot begin negentiende eeuw vond het dijkbeheer gedecentraliseerd plaats. In 1804 kwam door de oprichting van het 'Heemraadschap des Kwartiers van Vollenhove' het dijkbeheer in één hand waardoor de staat van de dijken sterk verbeterde. De zorg voor de waterhuishouding bleef verder nog gedecentraliseerd. Vanaf 1889 vielen de dijken en de waterhuishouding met de oprichting van het 'Waterschap Vollenhove' onder de zorg van één organisatie.

Het binnenwater loosde men via sluizen. Tot en met de negentiende eeuw was de capaciteit van deze sluizen beperkt. Tevens belemmerden hoge buitenwaterstanden regelmatig de uitwatering. Hierdoor ontstond veel wateroverlast. Verlaging van de waterstand was noodzakelijk om de kwaliteit van de rondom Vollenhove gelegen landbouwgronden te

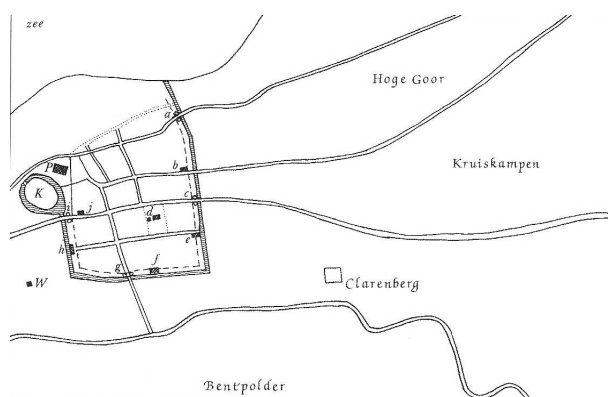
verbeteren. In 1919 werd het stoomgemaal A. F. Stroink, de naam van de toenmalige dijkgraaf, in werking gesteld en kon de boezembemaling starten. Dit bleek onvoldoende om het uitgeveende gebied te gebruiken als landbouwgebied; daartoe moest inpoldering plaats vinden. Tussen 1928 en 1958 vond op grote schaal drooglegging en herinrichting van het veengebied plaats. Gelderingen, Wetering-Oost, Wetering-West en Halfweg werden ingepolderd, hier ontstonden grote agrarische bedrijven.



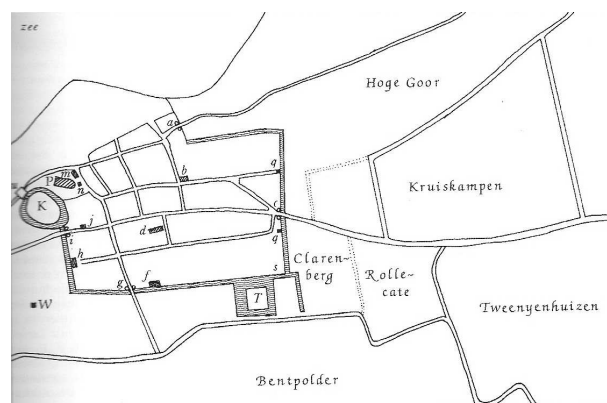
Ca. 1200 K. Olde Huys; P. Kerk; O. Oldestraat;
B. Bisschopstraat; W. Pastorie; 1. weg naar de
Voorst; 2. weg naar Friesland; 3. weg naar
Steenwijk. 4. weg naar de Leeuwte.



Ca. 1300 C. Niie-straat/Kerkstraat;



Ca. 1425 a. Vispoort; b. Kapel; c. Landpoort,
d. Kleine kerk; e. Nijerwal; f. Oldruitenborgh;
g. Bentpoort; h. huis Hagen; i. Voorstpoort;
j. Old Plattenburg



Ca. 1525 c. landpoort; m. stadhuis;
n. klokkentoren; q. waltoren; s molen;
u. voorburcht; T. Toutenburg.

2.3 Geschiedenis van Vollenhove

Circa achtduizend jaar geleden leefden in en om het gebied rond het huidige Vollenhove jagers, vissers en verzamelaars. Prehistorische vondsten tonen hun aanwezigheid aan. Vanaf 6.000 B.C. werd het gebied moerassig en ontstonden dikke pakketten veen. Vondsten van uit hout gebouwde veenwegen tonen aan dat ook toen de mens nog af en toe in dit gebied kwam. Gevonden bijzondere voorwerpen wijzen op offerplaatsen in het veengebied.¹

Middeleeuwen

In het jaar 944 ontving bisschop Balderic van Utrecht een giftbrief van koning Otto de Grote waarin het alleenrecht van de bisschop op de jacht in de bossen van Fulnaho gelegen in het graafschap van Everhardus herbevestigd werd. Menselijke bewoning was er tot dat moment niet of nauwelijks maar volgde in het spoor van de bisschoppen, die om het jachtrecht uit te oefenen waarschijnlijk een verblijf stichtten op het keileemplateau van de Voorst. De plek Vollenhove werd in deze giftbrief Fulna genoemd. Later voorkomende namen zijn Fulnaho, Wallenhoe en Vollenho; 'ho' of 'hoe' betekent hoogte.

Onder de volgende koningen groeide het gezag van de bisschoppen. Rond circa 1010 kregen zij van koning Hendrik II de volledige zeggenschap over het graafschap; dit omvatte de rechtspraak, tol-, munt- en markt-recht. Om deze zeggenschap te onderstrepen en het land met zijn onderdanen beter te kunnen beschermen, bouwde bisschop Godfried van Rhenen omstreeks 1165 een burcht te Vollenhove; later genaamd 'het Olde Huys'. De hierdoor aangetrokken bewoners vestigden zich ten oosten van de burcht en de kerk op het hoogste gedeelte van het plateau. Twee wegen lagen er toen al, de oudste was die vanaf de Voorst door Vollenhove naar Steenwijk, binnen Vollenhove heette deze weg de Bisschopstraat. Ten noorden daarvan liep door Vollenhove de Oldestraat, verder doorlopend als de kustweg langs de Zuiderzee richting Friesland.

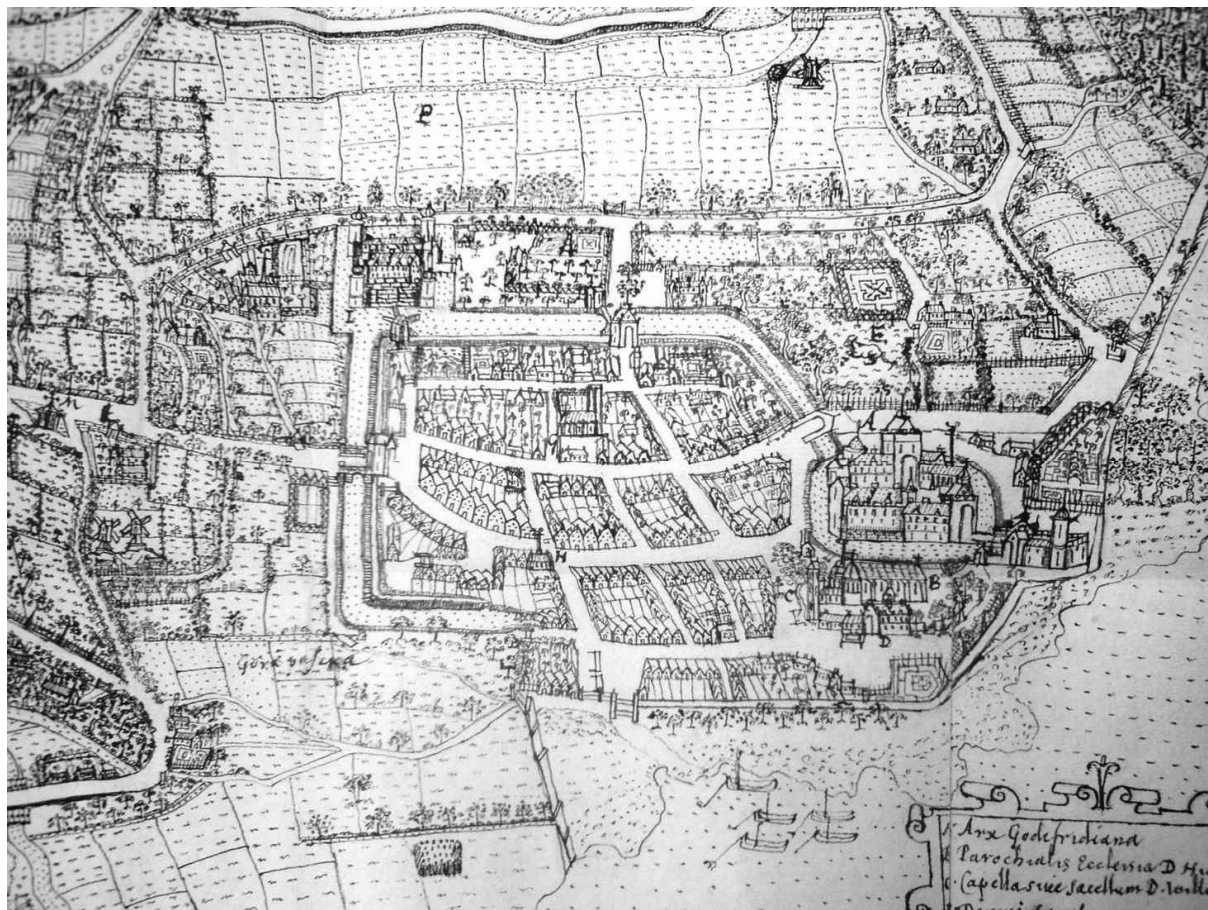
Vanaf het begin van de twaalfde eeuw vonden de eerste ontginningen plaats in het veenmoeras grenzend aan het keileemplateau. De venen werden verkaveld in zogenaamde 'waren' of 'weren' die tegen betaling werden uitgegeven aan kolonisten. De Nije-straat van circa 1300, later de Kerkstraat, vormde een typische ontginningsweg die vanaf Vollenhove naar De Leeuwte liep. Pas in de late middeleeuwen kan van continue bewoning worden gesproken.

Stadsrechten 1354

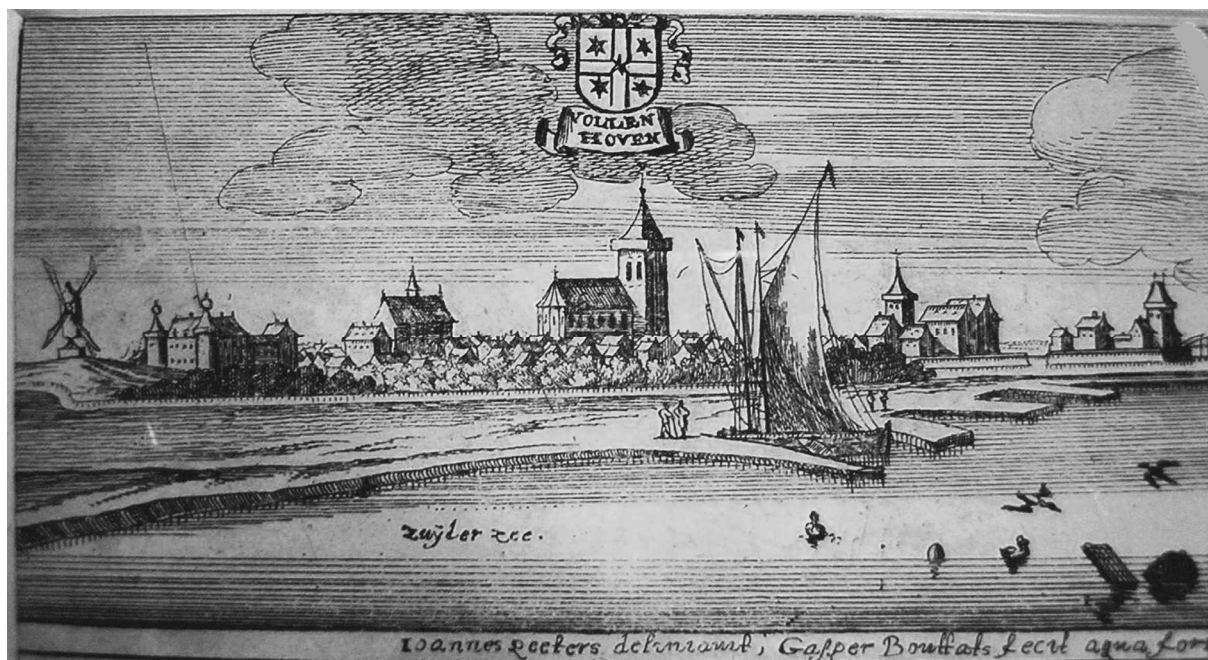
De betekenis van Vollenhove bleef groeien door de aanwezigheid van de zetel van de bisschoppen. Deze zetel omvatte in de veertiende eeuw zowel het wereldlijk als het geestelijk gezag over het Oversticht dat bestond uit Overijssel, Drente en de stad Groningen met directe omgeving. Het Olde Huys had als permanente bewoner de bisschoppelijke kastelein, de bevelhebber in naam van de bisschop van Utrecht. Ter ondersteuning had de kastelein, later drost of schout genaamd, een aantal borgmannen in dienst. Deze vestigden zich in de dertiende en veertiende eeuw in de directe omgeving van de burcht. Borgmannen waren ridders die hielpen bij de verdediging van de burcht en de belangen van de bisschop. De bisschop verleende Vollenhove in 1354 stadsrechten, wat onder andere de instelling van een eigen rechtbank met zeven schepenen inhield.² Met het toenemen van de bevolking rond 1400 breidde de stad verder uit en ontstond het huidige stadspatroon. De volledige stad kreeg in deze fase als verdediging een gracht en een wal, om de hele stad heen behalve in het noorden

¹ R.C.G.M. Lauwerier, 2002, 54

² Deze schepenen werden jaarlijks door de bevolking gekozen op Sint Petri, tweeëntwintig februari.



1597 Vollenhove op kaart door J. Vossius, Staats und Universitätsbibliotheek Hamburg, foto L. Albers



1672 Zicht op Vollenhove vanaf de Zuiderzee (situatie rond 1585) door Ioannes Rockers

De wal had een palissade en was begroeid met hagen. In deze wal stonden een aantal verdedigingstorens en vier poorten, namelijk de Landpoort en de Voorstpoort aan de oostkant en de westkant van de Bisschopstraat, in het zuiden de Bentpoort en in het noorden de Vispoort.

De borgmannen bouwden samen met de burgers mee aan deze uitbreidingen. Zij kozen strategische plaatsen aan de gracht voor de bouw van hun stenen huizen die daardoor een rol gingen spelen bij de verdediging van de stad. In 1461 ontving Vollenhove van de bisschop het recht op bevissing van 'zijn wateren' waardoor het zich ontwikkelde tot het centrum van de steurvisserij.

16^{de} tot 18^{de} eeuw

De wereldlijke heerschappij van de bisschoppen eindigde in 1528 met de overdracht van het landsheerlijk gezag aan keizer Karel V. Maar hiermee eindigde niet de voorname rol van Vollenhove. De hele zestiende eeuw bleef Vollenhove de vergaderplaats van de Staten van Overijssel. In 1553 vestigde het 'Hof van Kanselier en Raden voor Overijssel, Drenthe en Lingen' zich te Vollenhove. In 1560 schreef Philips II voor dat de Raden zich permanent in Vollenhove dienden te vestigen. Dit zorgde voor een tweede bouwgolf van voorname huizen wat het uitzonderlijk hoge aantal van twaalf havezates binnen de stadsmuren opleverde. Aan het einde van de zestiende eeuw viel het, voor Vollenhove jammerlijke, besluit dat de Staten afwisselend in Deventer, Kampen en Zwolle moesten vergaderen.

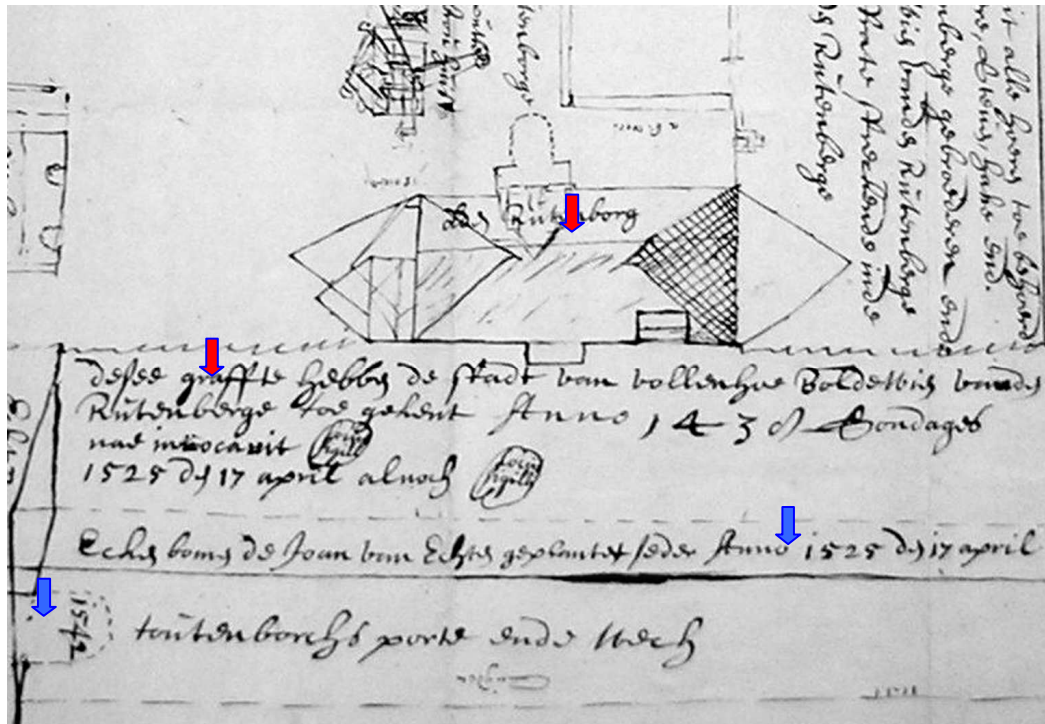
In de zeventiende eeuw verdween de omwalling en bleven alleen de stadsgracht en twee poorten over van de vroegere verdediging. Met het verdwijnen van de Staten maar ook door het ontbreken van een haven, wat Vollenhove op een achterstand zette ten opzichte van Blokzijl en Zwartsluis, veranderde de stad in een stille plaats. Door de verzilting van de Zuiderzee moest de visserij overgaan van zoetwatervis op Noordzeevis.

De achttiende eeuw bracht weinig verbetering. De rijke adel trok weg en op het omliggende land zorgden overstromingen en veepest voor zware tijden.

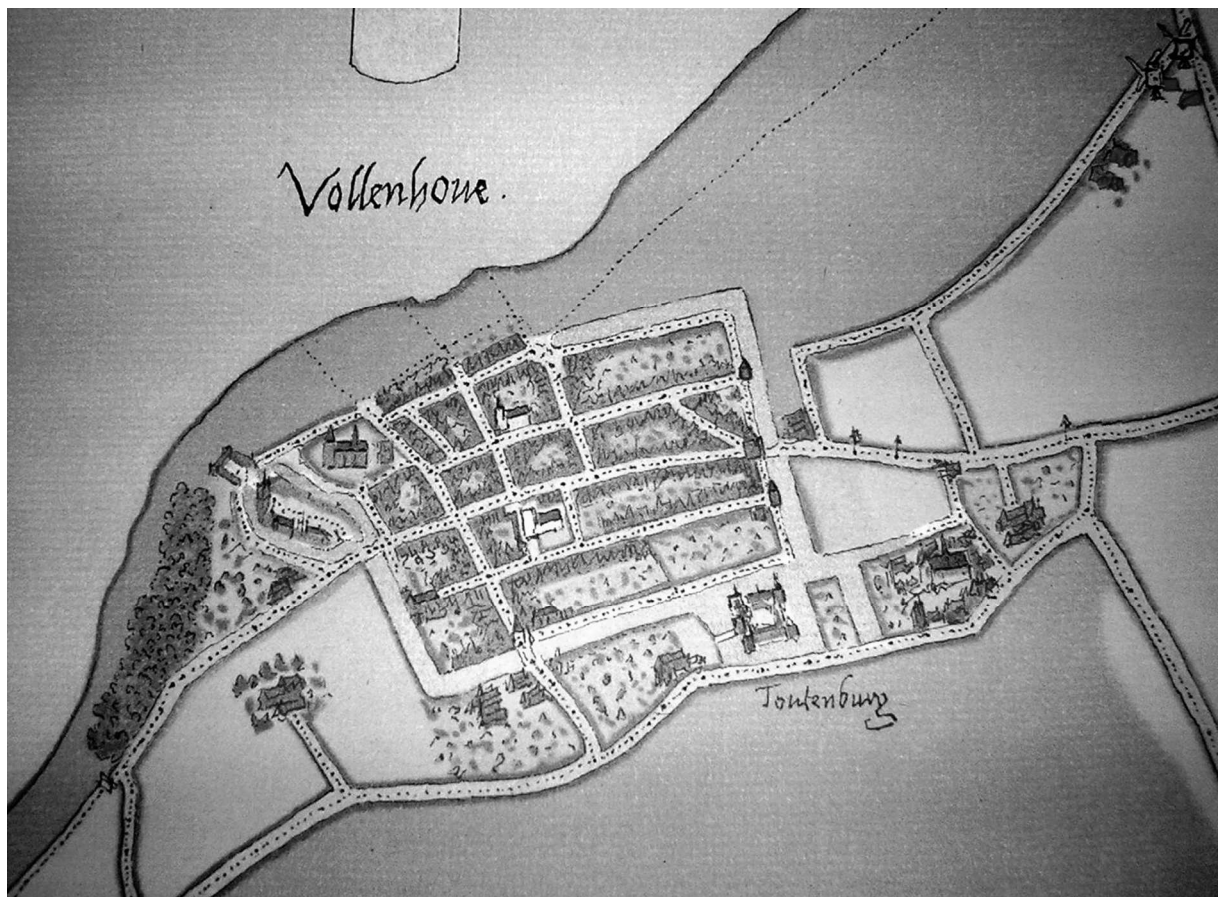
De komst van de Fransen in 1795 betekende het definitieve einde van Vollenhove als hofstad. De laatste adel vertrok naar Zwolle, het nieuwe bestuurscentrum. De havezates bleven verlaten achter en vervielen, zodat de meeste, net als de laatste stadspoorten, in de loop van de 19^{de} eeuw werden afgebroken.

19^{de} eeuw visserij

Pas in 1823 kreeg Vollenhove zijn lang verwachte haven. Dit zorgde voor enige opbloei van de stad. Het Olde Huys werd in 1854 gesloopt waardoor de haven vergroot kon worden. Men zag de visserij als enige mogelijkheid om werkloosheid tegen te gaan. Het aantal inwoners van de stad dat in de 18^{de} eeuw rond 1000 was blijven steken, groeide naar 1500 rond 1860. In 1921 werd de haven uitgediept. De grond hiervan werd gebruikt voor het dempen van de laatste stukken van de stadsgracht, de eerste delen waren al in de 19^{de} eeuw gedempt. Het einde van de visserij kwam met de afsluiting van de Zuiderzee en de drooglegging van de Noordoostpolder. Pas na de tweede wereldoorlog werd woningbouw buiten de oude stadsgrenzen noodzakelijk om de bevolkingsgroei op te vangen.



1660 situatieschets waarin de zuidgevel van Oldruitenborgh aan de stads gracht staat.



Ca. 1557 kaart Vollenhove door Jacob van Deventer met het Olde Huys (1), Oldruitenborgh (2), de Cloosterhorst (3, de latere oranje), de Bentpoort (4) en Toutenburg (5).

3 Geschiedenis van Oldruitenborgh en Toutenburg

In de historische handschriftenafdeling van de bibliotheek van de Universiteit van Hamburg bevindt zich een bijzonder boek. Het werd gemaakt in Brussel, augustus 1597. George Westendorp schreef de tekst, Johan Vos of Vossius tekende de bijbehorende kaart. Zij waren oud-plaatsgenoten uit Vollenhove en troffen elkaar in ballingschap te Brussel. De afbeelding links vormde de titelpagina. Uit hun herinnering hebben zij geschreven en getekend, daardoor laten betrouwbaarheid en topografische correctheid te wensen over. Het boek biedt ondanks deze gebreken een schat aan informatie, zoals alle contemporaine bronnen dat doen, mits zorgvuldig behandeld. Schilderijen, kaarten, geschriften en ander archiefmateriaal vormen puzzelstukjes uit de historie van Oldruitenborgh en Toutenburg.

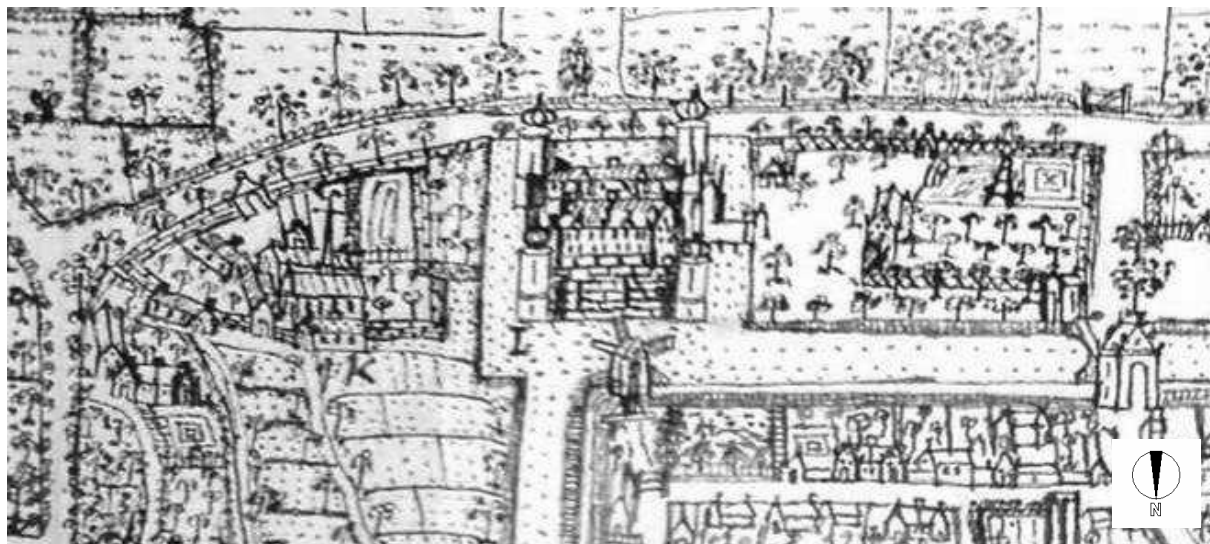
3.1 Borgmanshuis Oldruitenborgh; ca. 1375 – 1650

Onder het bisschoppelijk gezag in de veertiende eeuw kreeg de stad als verdediging een gracht en een wal met daarin een aantal verdedigingstorens en vier poorten. De borgmannen van de bisschoppelijke kastelein bouwden samen met de burgers mee aan deze uitbreidingen.

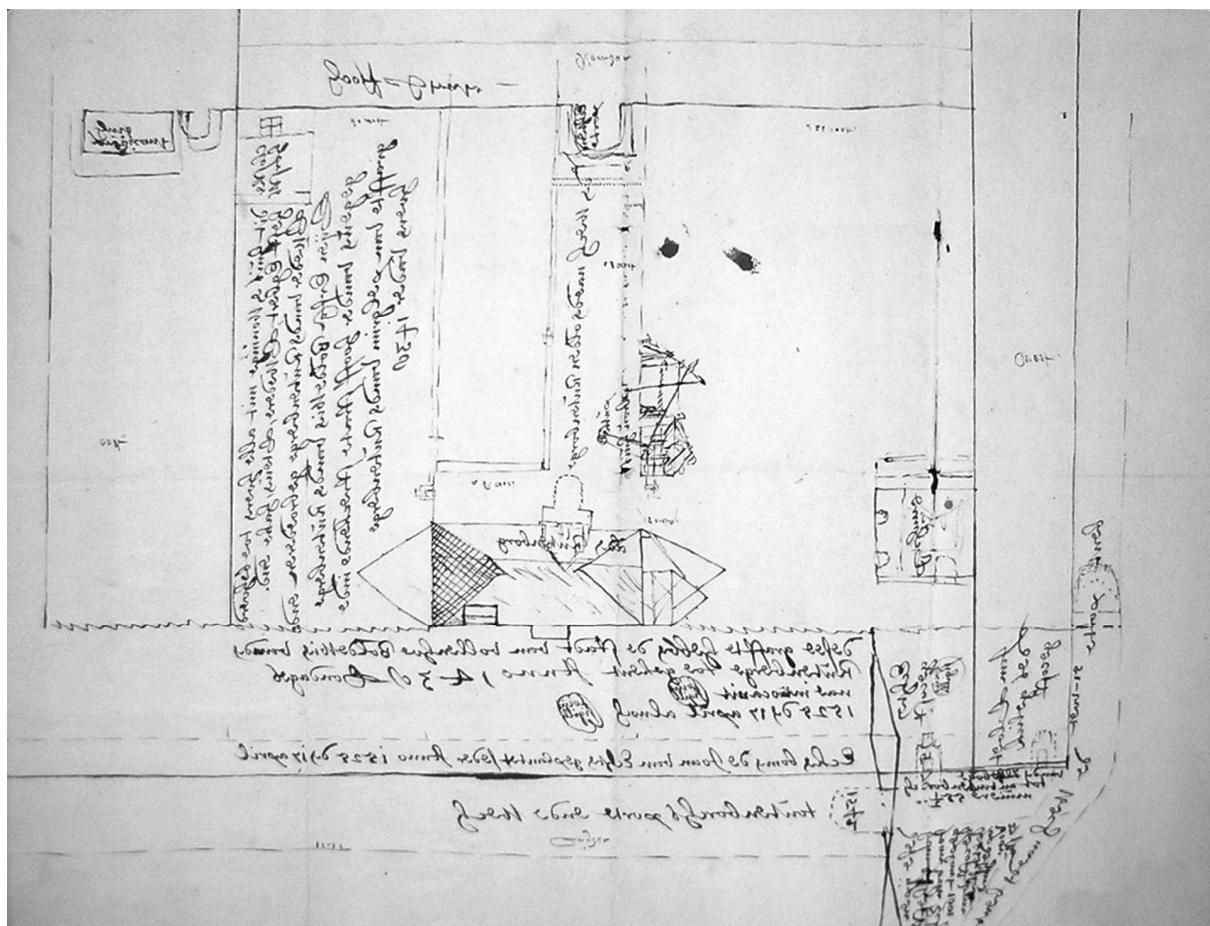
Egberts Pelgrim van den Ruytenberghe was een van deze borgmannen. In het laatste kwart van de veertiende eeuw bouwde hij aan de zuidelijke stadsgracht op de strategisch gelegen hoek naast de Bentpoort, de havezate Oldruitenborgh. De zuidmuur van de havezate verrees uit de stadsgracht, zoals de situatieschets uit 1660 laat zien. Uit de plaatskeuze voor het huis blijkt dat de stenen borgmanshuizen een rol speelden bij de verdediging van Vollenhove. Aan Van den Ruytenberghe dankt de havezate het grootste deel van zijn naam. Eind vijftiende eeuw kwam de havezate door vererving in handen van de familie van Echten. Vier generaties Van Echten volgden elkaar op. Johan van Echten (1540-1619) behoorde tot de derde generatie die de havezate bewoonde.³ Hij had de bijnaam d'Olde en zorgde voor het eerste deel van de naam van de havezate, waaronder het huis nog steeds bekend is: Oldruitenborgh. Zijn weduwe Agnes liet in 1639 de bouwkundige toestand opnemen van Oldruitenborgh en Cloosterhorst, dat ook tot hun bezit behoorde, om te voorkomen dat haar toekomstige erven voor verwaarloosd beheer van bezit zouden worden aangesproken. Het complex bestond toen uit de havezate met bouwhuis, een schuur en de Cloosterhorst, beschreven als het huisje aan de straat. Uit het kasboek van Van Echten over de periode 1651- 1662 blijkt dat een kamer in de Cloosterhorst gehuurd werd door Hendrickien die een deel van het vruchtgebruik van de hof had waarvoor zij verschillende werkzaamheden moest verrichten waaronder wieden. Voor de Cloosterhorst stond een suickereeyboom (suikerperenboom) waarvan zij het vruchtgebruik had. De Cloosterhorst lag voor de Kerksteeg, daarnaast bevond zich de Weeme of pastorie. In 1707 was de Cloosterhorst volledig geruïneerd.

Meer informatie over het grondgebruik rond Oldruitenborgh valt af te lezen uit de kaarten. De oudste kaart van Vollenhove door Van Deventer uit circa 1557 biedt weinig informatie omtrent een mogelijke vroege tuinaanleg. De kaart laat zien dat er een pad over de stadswal langs de stadsgracht liep ten zuiden van de havezate. De havezate zelf staat in de zuidwestelijke hoek van het terrein getekend en is als voornaam gebouw herkenbaar door de aparte grijze dakaanduiding. Langs de west- en noordkant van het terrein staat verdere bebouwing getekend. De zuid grens van het terrein vormt een donkergroen gekleurde baan, mogelijk een haag, langs de dijk. Op het geel en groen gekleurde middenterrein zijn verder geen aanduidingen ingetekend. De aansluitende kavel bevat een kleine bebouwing en is verder open terrein.

³ J. Westra van Holthe, 1958, 285



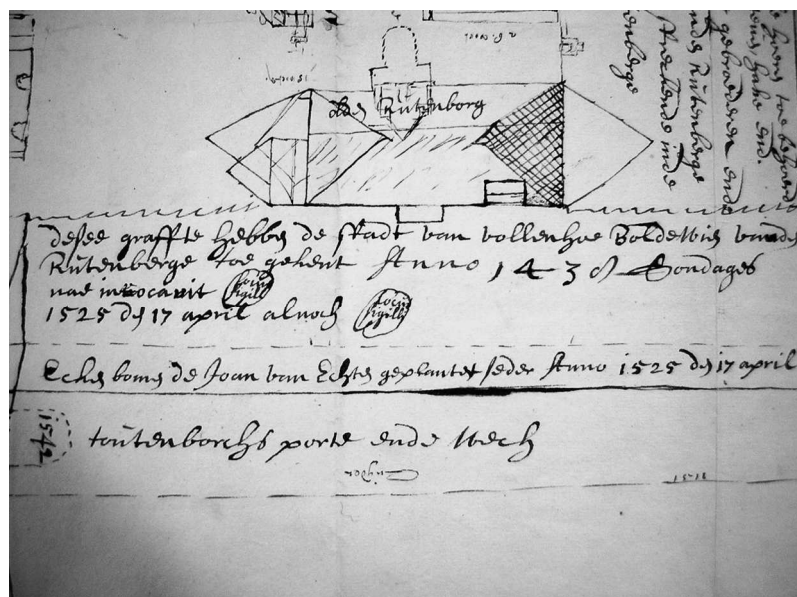
1597 Kaart Vossius Vollenhove, detailuitsnede gebied Oldruitenborgh en de Toutenburg.



1660 situatieschets gemaakt tijdens bomen conflict tussen eigenaren Oldruitenborgh en Toutenburg (HCO).

De kaart van Vossius uit 1597, getekend met het zuiden boven, toont meer individuele bebouwing en er zijn door getekende afscheidingen afzonderlijke kavels zichtbaar. Op de kavels staan bomen en één tuinaanleg, rechts van de weide, ingetekend. Bebouwing en muur wisselen elkaar af op de strook tussen de stadsgracht en de Groenestraat. Om de laatste linker kavel lijkt een hek getekend en ligt een dier in het midden, waarschijnlijk om aan te geven dat dit een weide betreft. Links, aan de oostelijke grens van de weide, staat een bomenrand met aansluitend een open stuk tot aan de wal bij de stadsgracht. Via een hek kom je bij de molen op de hoek van de stadsgracht. Boven, aan de zuidkant lijkt tussen de wal en de kavels een afscheiding, mogelijk een muur of haag, te staan. De bebouwing staat in het midden van het voorterrein met daaromheen een tuinaanleg bestaande uit een boomgaard.

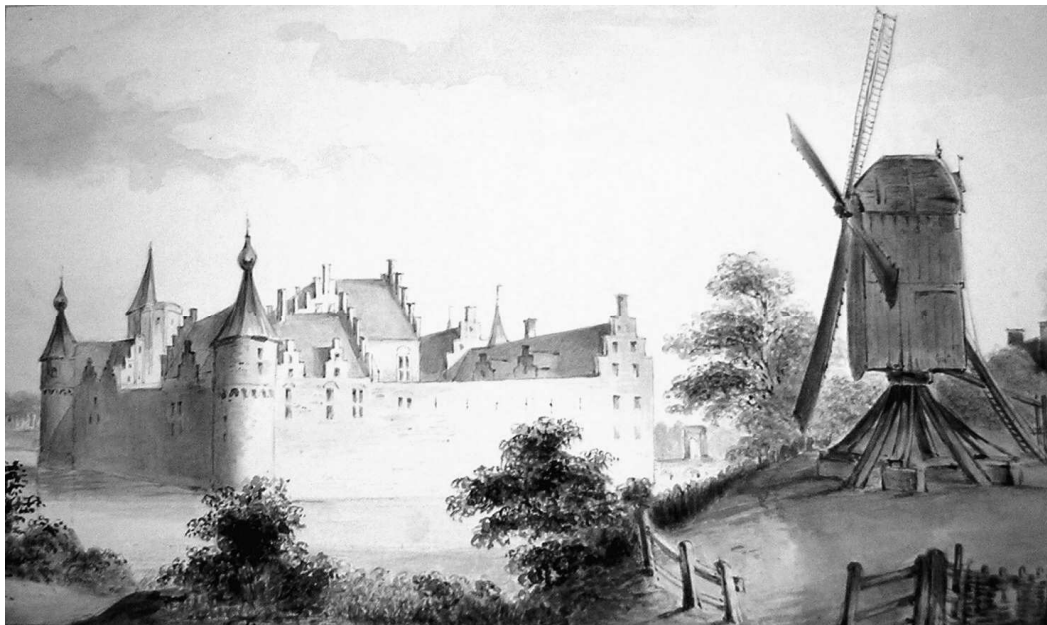
In 1660 had Evert van Echten een conflict met de eigenaar van de Toutenburg over het eigendom van de bomen tegenover Oldruitenborgh aan de zuidzijde van de stadsgracht. Dit conflict vormde de aanleiding tot het maken van een situatieschets, welke veel geschreven informatie bevat zoals de aankoopdata van verschillende huizen en percelen, maar ook over bomen die in de zestiende eeuw zijn aangeplant zoals de eikenbomen langs de zuidkant van de stadsgracht en iepen ten zuidwesten van de Bentpoort, waar nu woonhuizen staan.



Op de kaart staat aangegeven dat op 17 april 1525 Joen van Echten aan de overzijde van Oldruitenborg langs de stadgracht 'Ecken bomen' (eikenbomen) heeft aangeplant. Hij rekende dit tot zijn terrein. De toegangspoort en weg naar de Toutenburg werd pas in 1542 aangelegd ten zuiden van de rij eiken.



Ca. 1540 Paneel met portret van Georg Schenck van Toutenburg waarschijnlijk door Ernst Maler (mogelijk een 17^{de} eeuwse kopie), Stedelijk Museum Zwolle.



1617 Kasteel Toutenburg op een aquarel naar een gravure van Claes Jansz Visscher uit 1617 (HCO, Zwolle).

3.2 Kasteel De Toutenburg, 1524 – 1786

Georg Schenck; stichter van de Toutenburg 1524 – 1540

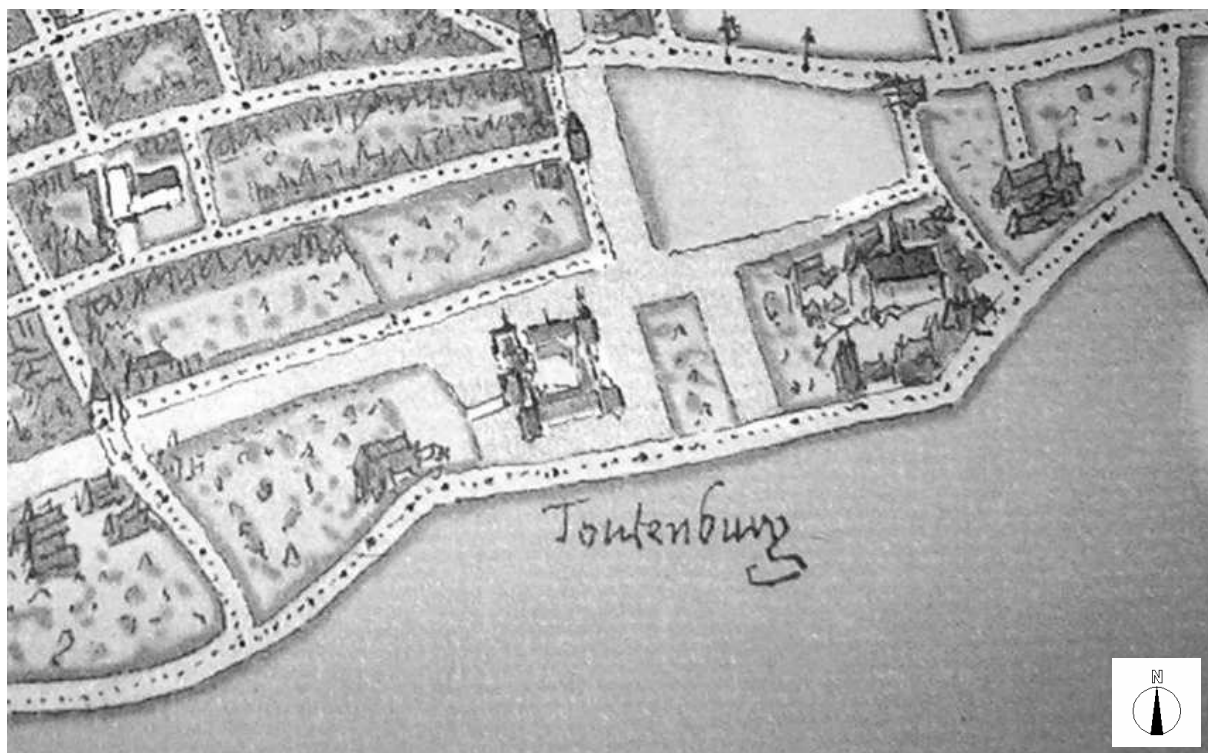
Georg Schenck († 02.02.1540) kwam in 1496 uit Duitsland naar Nederland in het gevolg van Frederik IV van Baden, die juist tot bisschop van Utrecht benoemd was en daarmee ook landsheer van het Oversticht. Door een uitgekiend huwelijk met de rijke erfdochter Anna de Vos van Steenwijk († 1526) werd Schenck ingezetene van het Oversticht. Dit maakte de weg vrij voor zijn benoeming tot drost van Vollenhove door Van Baden. Vanaf dat moment woonde Schenck op het Olde Huys. In 1511 ontving hij van het stadsbestuur van Vollenhove als waardering voor zijn verdiensten een perceel land ten zuiden van de stad buiten de Bentpoort, genaamd de Doelen. De Doelen vormde de thuisbasis van de schutterij en bestond uit de schietbanen en een doelhuis. Mogelijk werd de schutterij verplaatst nadat Schenck dit land had gekregen of was haar functie al uitgespeeld? Door aankopen wist Schenck dit perceel verder uit te breiden waardoor rond 1524 de bouw van het 'bij zijn stand passende' huis kon beginnen: De Toutenburg. De naam Toutenburg verwees naar Schenck's belangrijkste bezit in Duitsland: de baronie Tautenburg bij Jena in de huidige Duitse deelstaat Saksen. Het kasteel werd in afzonderlijk te bewonen delen gebouwd. Daardoor kon de familie, ondanks nog lopende bouwactiviteiten, Toutenburg al snel betrekken; Anna overleed er in 1526.⁴ Schenck genoot een groot vertrouwen van keizer Karel V. Deze benoemde Schenck in 1521 tot stadhouder van Friesland. Direct bij de overdracht van het landsheerlijk gezag van de bisschoppen in 1528 kreeg Schenck ook het stadhouderschap van Overijssel en Drenthe en tot slot in 1536 ook Groningen. Hierdoor kreeg Vollenhove een nog belangrijker rol dan onder de heerschappij van de bisschoppen, het werd het regeringscentrum voor de noordoostelijke Nederlanden. Ook na de dood van Schenck behield Vollenhove zijn machtige positie. De stadhouderszetel bleef te Vollenhove; de opvolgers van Schenck betrokken daarvoor weer het Olde Huys, de voormalige bisschoppelijke burcht.

Het kasteel De Toutenburg had een bijna vierkante grondslag van ongeveer vijftig bij vijftig meter. Aan de westzijde lag het poortgebouw met tussen twee ronde torens de ingang naar het kasteel via een smalle houten brug over de slotgracht. Onder het poortgebouw bevonden zich de kanonkelders. Op de beide buitenste hoeken van de oostelijke muur bevond zich een toren met uivormige bekroning. Een vrijstaand gebouw stond op het middenplein, het zogenaamde middelhuis dat het eigenlijke woonhuis van de Schenck's vormde. Het kasteel was meer bedoeld als een praalslot; het kreeg wel het uiterlijk van een sterke waterburcht maar was dit in feite niet. De muurdikte bedroeg nauwelijks een meter en vormde daarmee geen verdediging tegen de zware wapens van de zestiende eeuw.⁵ De structuur van het kasteel is ook zichtbaar op de kaarten van Van Deventer (1557) en Vossius (1597).

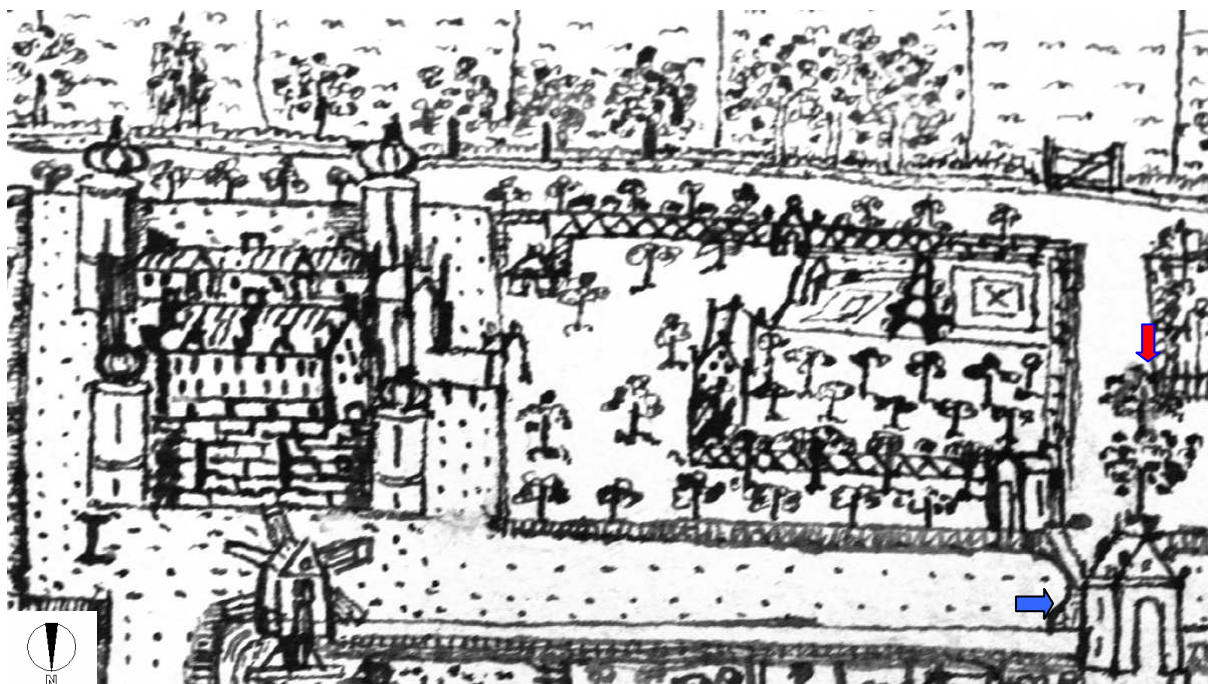


Circa 1650, De Toutenburg, gewassen potloodtekening toegeschreven aan J of A Beerstraten

⁵ A.G. Schulte, 1997, 255



Circa 1557 kaart door Jacob van Deventer, uitsnede gebied Oldruitenborgh en de Toutenburg.



1597 Kaart Vossius Vollenhove, detailuitsnede gebied de Toutenburg.

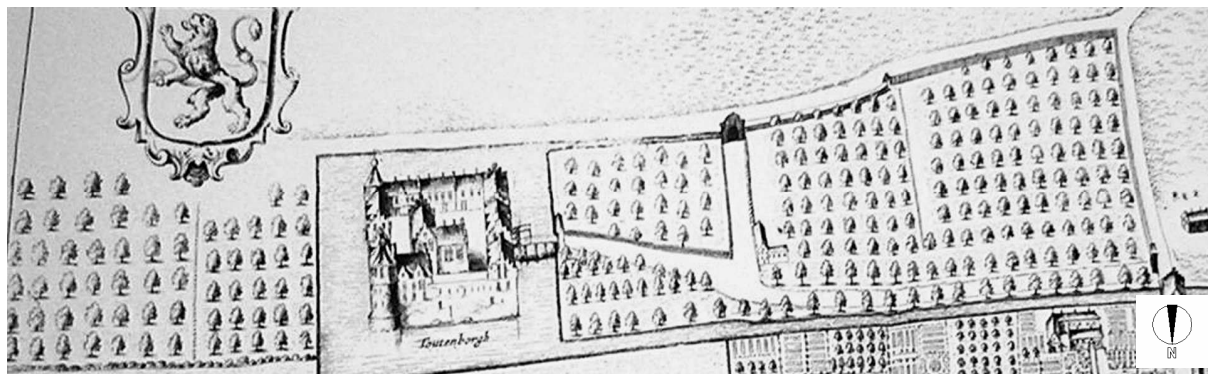
De zonen van Georg Schenck; 1540 – 1580

Na het overlijden van Schenck in 1540 zette zijn zoon Carel (1527-1571) tot 1552 de bouwactiviteiten voort. In 1571 erfde Frederik Schenck (1503-1580), halfbroer van Carel en sinds 1561 aartsbisschop van Utrecht, de Toutenburg. Hij liet een inventaris van de bezittingen maken, deze inventaris geeft een goed beeld van kasteel de Toutenburg.⁶ In 1580 overleed Frederik zonder testament. Na veel juridische strijd werden de Van den Boetelaers de nieuwe eigenaren.⁷ In beschrijvingen staat dat de Toutenburg in een brede gracht lag tussen een dubbele boomgaard. Deze boomgaarden zijn op de kaart van Van Deventer, circa 1557, niet duidelijk afleesbaar. Van Deventer tekende vòòr het kasteel een ophaalbrug aan het open voorterrein omzoomd door groen. Het verdere voorterrein is groen met in de zuidoosthoek een gebouw. De kaart van Vossius van 1597 toont veel meer informatie. De Bentpoort zelf is getekend als een poortgebouw met duivenslag (blauwe pijl). In de poort zijn gibbegaten zichtbaar in de topgevel en de zijgevel. Gibben waren halfwilde duiven. Het recht om duiven te mogen houden moest officieel zijn toegekend. Duiven werden gegeten en de mest gebruikt op het land. Rechts van de Bentpoort staat een etageboom (rode pijl). Het begrip 'etageboom' is een recente benaming. Het betreft vaak een grote linde, gesnoeid in een of meer etages, waar zich allerlei centrale functies afspeelden, zoals feesten en partijen, de markt maar ook de rechtspraak. Naar zijn functie werd de linde dan gerechts-, markt- of danslinde genoemd. Bij rechtspraak werd onder de boom de vierschaar uitgezet. In het volksgeloof was de linde verbonden met godinnen van vruchtbaarheid, liefde of gerechtigheid. Daarom vond bewuste aanplant plaats. De oudste vermelding in ons land van een dergelijke aanplant stamt uit de veertiende eeuw.⁸ Het voorterrein ten zuiden van de stadsgracht kent een laanbeplanting aan weerszijden van de weg die vanaf een toegangspoort links van de Bentpoort naar het kasteel loopt. De weg en toegangspoort stammen uit 1542, de eikenbomen aan de laan werden al in 1525 door Van Echten, de eigenaar van Oldruitenborgh, geplant zoals blijkt uit de situatieschets van 1660 (zie blauwe pijlen in tekening p. 13). Het voorterrein was volgens de tekening van Vossius langs de west en zuidkant omheind. Deze omheining loopt door op het voorterrein aan de zuidkant langs de weg die naar het kasteel leidt en sluit aan op de bebouwing, in het midden van het voorterrein. Hierdoor ontstond een afgesloten terrein waarop een tuinaanleg zichtbaar is met in het noorden een boomgaard en in het zuiden twee tuinonderdelen met in het midden mogelijk een arcade of palissade. Een tweede toegang tot het terrein staat getekend met een klein poortje aan de huidige laan van Toutenburg. Langs deze laan staan ook bomen. Bij de tuinaanleg op het voorterrein lijkt nog een poortje te zijn naar de laan van Toutenburg. Op het terrein voor de brug staan ook nog enkele bomen aangegeven.

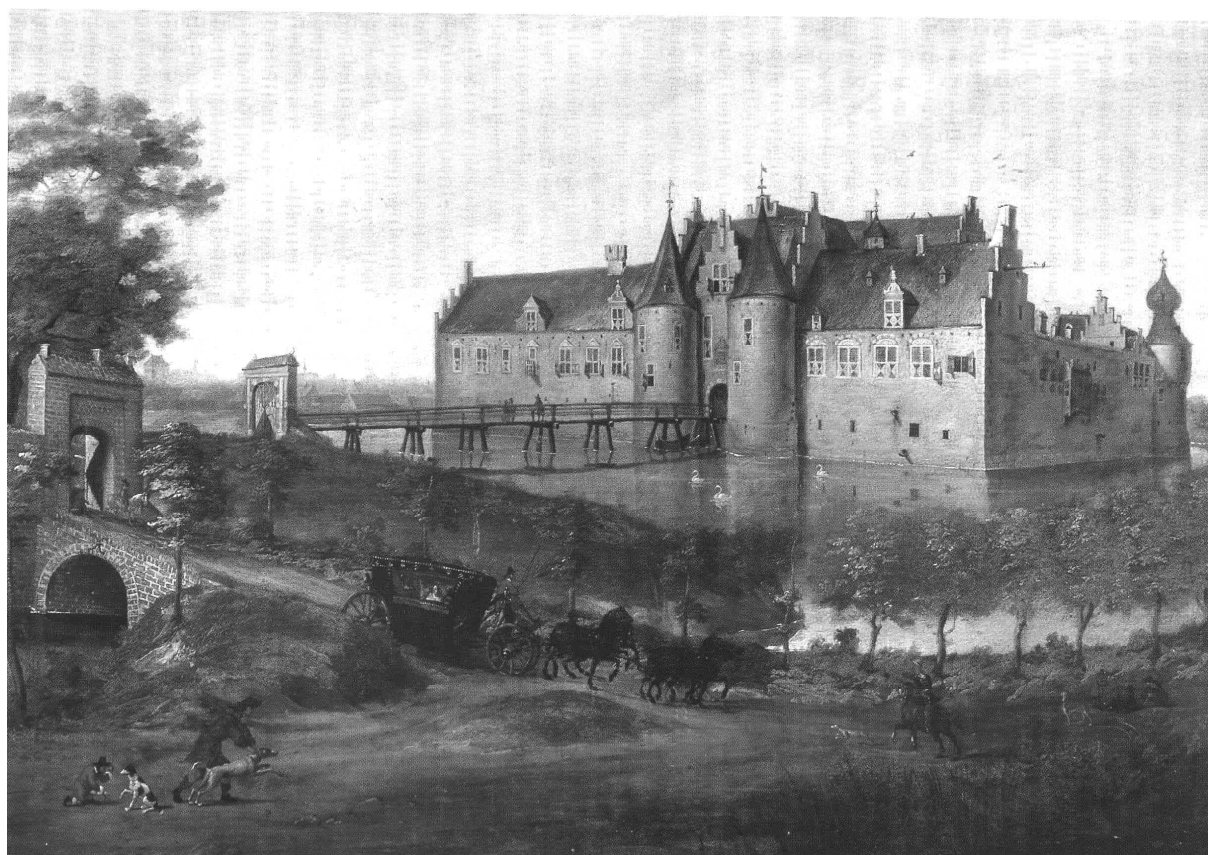
⁶ A.J. Mensema, 1989, 128-129

⁷ A.J. Mensema, 1989, 130

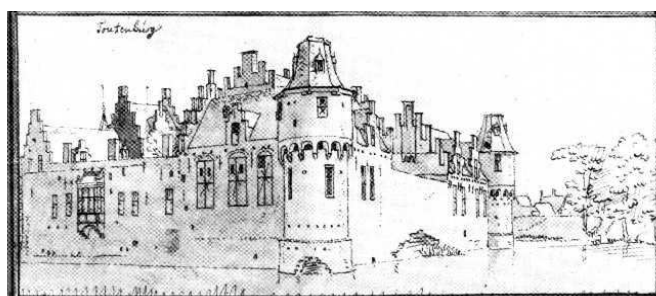
⁸ N.C.M. Maes, 1996, 15 – 18



1649 Kaart J. Blaeu, detailuitsnede gebied de Toutenburg.



1660 De Toutenburg door J. Camerlinck, Stedelijk Museum Zwolle.



1729 Toutenburg, achterzijde en terzijde,
door A. de Haen (part.coll.)

Ontwikkelingen van 1580 - 1786

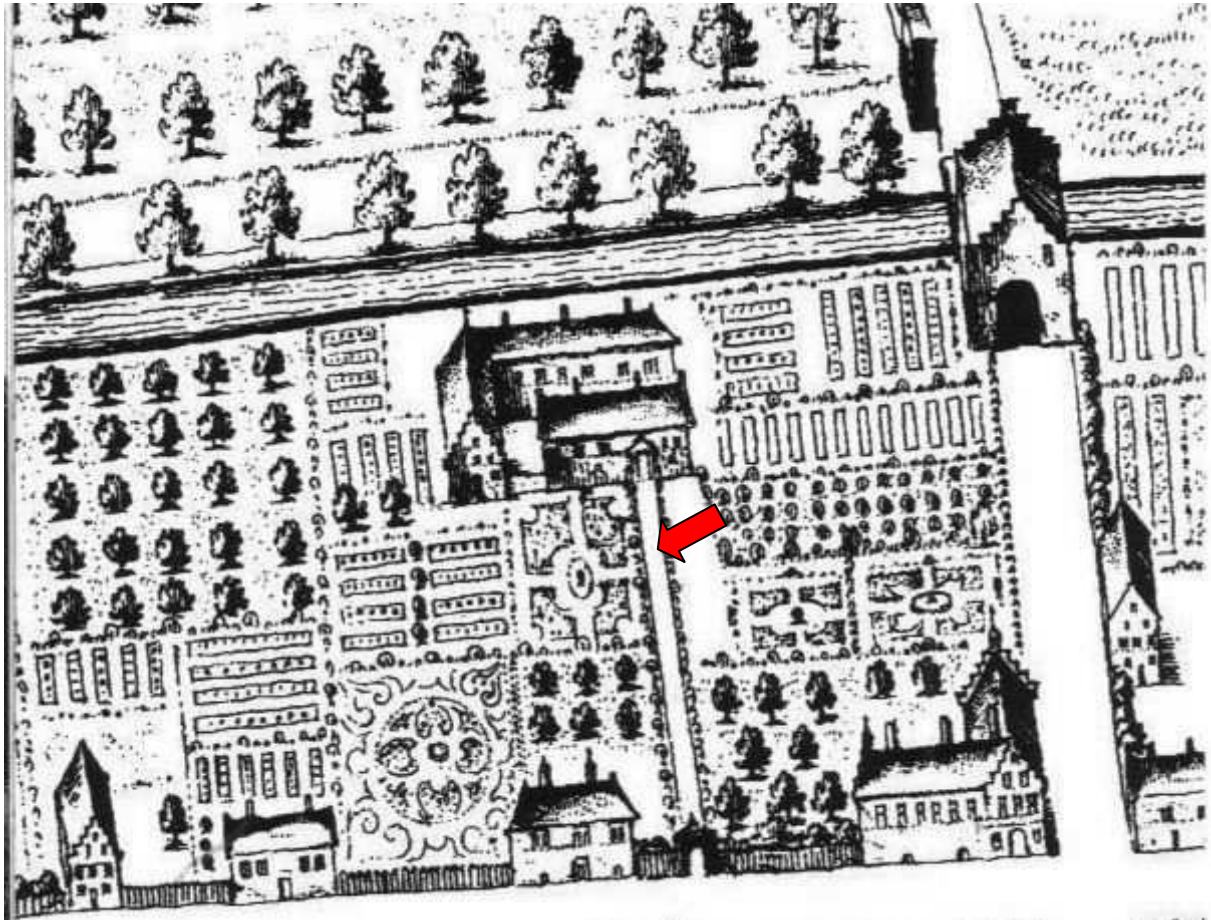
Vanaf 1580 volgde een lange periode van onregelmatige bewoning van de Toutenburg. Joachim van den Boetzelaer († 1625) kreeg bij het vonnis rond de nalatenschap van Frederik Schenck de Toutenburg toegewezen. Hij was de zoon van Anna Schenck van Toutenburg, een nichtje van Georg Schenck. Vervolgens erfde zijn zoon Rutger van den Boetzelaer (1578-1668) het kasteel, hij liet in 1627 nog enkele onvermijdelijke reparaties verrichten.⁹ Zijn dochter Ernestina maakte in 1668 de meeste aanspraak op de Toutenburg en via haar huwelijk uit 1639 met Anthony van Haersolte tot Herxen (1610-1673) kwam de Toutenburg in de familie Van Haersolte terecht. Dit echtpaar woonde nog voornamelijk op de Toutenburg, hun zoon Rutger (1642 – 1695) bewoonde de Toutenburg alleen nog maar wanneer hij voor zijn functie van landrentmeester van Vollenhove ter plaatse moest zijn. Het zuidelijk deel was in deze tijd al niet meer bewoonbaar. Uit deze periode, 1649, dateert de kaart van Blaeu. Evenals Vossius heeft Blaeu het zuiden boven getekend. Op deze kaart ligt de Toutenburg tussen een dubbele boomgaard. Het terrein rond de Toutenburg toont een strakke wegenstructuur met bomen in rechte lijnen als vruchtboomgaard of bos. Het terrein ten oosten van het kasteel heette de boomgaard van Toutenburg, deze liep tot aan het Franse Pad. Na de vijfde bomenrij vanaf Toutenburg loopt een paadje door de boomgaard. Het schilderij van Camerlinck uit 1660 laat een deel van de laanbeplanting zien naast de toegangspoort. Ook lijkt het voorterrein wat op te lopen, mogelijk vanwege de opgeworpen grond vanuit de gegraven gracht. De poorten hebben de kleuren van Van Haersolte: goud of geel en zwart. Deze toegangspoorten zijn ook op de kaart van Blaeu afgebeeld. Verder staan op deze tekening ook het kleine poortje verderop aan de laan van Toutenburg vanwaar een paadje tussen de bomenrijen loopt. Links van de Bentpoort staat de toegangspoort naar het kasteel. Vandaar loopt verder langs de Bentweg een muur die de bocht omgaat op de hoek met de laan van de Toutenburg en loopt tot aan de kleine toegangspoort aan de laan. Vanaf de kleine poort loopt nu water door naar de gracht om de burcht, zoals ook op het schilderij van Camerlinck te zien is. De weg op het voorterrein vanaf de brug van het kasteel heeft een afscheiding/muur aan de zuidkant die de hoek omgaat naar de poort aan de laan van Toutenburg. De overzijde van deze weg kent ook een afscheiding die loopt tot aan het huis op het voorterrein.

Onder Ernst van Haersolte († 1712) de broer van Rutger, kwam het tot een korte opbloei rond de Toutenburg. Hij liet in 1703 het hoveniershuis bouwen, nu aan de Laan van Toutenburg. De weg langs de Toutenburg werd omstreeks 1710 verbreed. Verder liet Van Haersolte de wegen aan de noord en zuidzijde vanaf de boomgaard van de Toutenburg met bomen beplanten, mogelijk de knotlinden die nu nog aan de laan van Toutenburg staan. Na zijn dood in 1712 werd Rutger Zwier van Haersolte (1675 – 1745), een neef van Ernst en zoon van Rutger, eigenaar van de Toutenburg. Rutger stond er financieel slecht voor en kon de kosten voor de Toutenburg niet opbrengen. Zijn zoon Rutger van Haersolte tot Haerst (1714-?) erfde de Toutenburg maar vestigde zich op de Haerst wat het verval van de Toutenburg verder versnelde. In juli 1729 tekende A. de Haen de Toutenburg en maakte hij daarbij de volgende aantekening: "...dit slot tegenwoordig in Eygendom aan den Hoogwelgeboren Heer Rutgert Zwier Baron van Haersolte tot Toutenburg heb ik in July 1729 driemaal uitgetekend, en nog in dezelve staat bevonden als het voor honderd en twaalf jaaren, volgens de afbeeldinge van C.J. Visscher toen uitgegeven, was."¹⁰ Deze aantekening klopt niet volledig omdat juist op de tekeningen van De Haen het verval van de Toutenburg al zichtbaar is bijvoorbeeld door het ontbreken van de uivormige bekroning op de oostelijke torens.

Vanaf 1786 volgde de definitieve afbraak met de verkoop van stenen van de Toutenburg aan het bestuur van de Grote Kerk te Vollenhove ten behoeve van reparaties aan de kerk.

⁹ A.J. Mensema, 1989, 130

¹⁰ H.W.M. van der Wyck, 1983, 184



1649 Kaart J. Blaeu, detailuitsnede gebied Oldruitenborgh.



Circa 1910 Ansichtkaart Havezate Oldruitenborgh

3.3 Opkomst en neergang Oldruitenborgh ca. 1650 – 1755

Hoe verliep het in deze tijd met Oldruitenborgh? Na de derde generatie Van Echten erfde Evert van Echten († 1672) als vierde generatie rond het midden van de zeventiende eeuw de havezate en de bijbehorende gronden van zijn tante, de weduwe Agnes van Echten. Hij gaf waarschijnlijk opdracht tot verbouwing van de havezate. Er kwam een zuidvleugel bij, de westvleugel werd vergroot en het gebouw kreeg aan de noordkant een vooruitspringend middendeel (middenrisaliet) passend bij het Hollands classicisme van die tijd. De mogelijkheid bestaat dat Van Echten behalve aan het huis ook verbeteringen aan de tuin liet uitvoeren. Oldruitenborgh heeft op de kaart van Blaeu uit 1649 prachtig aangelegde tuinen net als alle havezates tussen de stadsgracht en de huidige Groenestraat. Vanaf de Groenestraat biedt een poort met rechte oprijlaan toegang tot Oldruitenborgh. Links en rechts van de toegangsweg liggen boomgaarden, dicht bij het huis zijn meer formele tuindelen te zien met mooie parterre vormen. Aan de linkerzijde van het huis liggen rechte bedden die waarschijnlijk voor het kweken van groente en fruit gebruikt werden. Blaeu maakte in ieder geval duidelijk welke tuinonderdelen bij een havezate hoorden. Waarschijnlijk moet Blaeu verder hierin niet al te letterlijk worden genomen. Na het overlijden van Evert in 1672 volgde ook voor Oldruitenborgh, net als voor de Toutenburg, een moeilijke periode, tot in 1738 Philip Gerrit baron van Echten tot Den Olden Ruytenburg († 1755) de havezate kocht uit het gemeenschappelijke bezit van zijn broers en zussen. Over Philip is weinig bekend behalve dat hij op Oldruitenborgh woonde met zijn neef Arend Sloet.

3.4 Terreinaankopen door Arend Sloet; 1755 – 1786

Na het overlijden van zijn ongetrouwde oom Philip erfde Arend in 1755 zijn volledige bezit. Arend, voluit geheten Albertus François Arend Sloet tot Tweenyenhuisen (22.03.1722 - 25.05.1786), werd in Vollenhove geboren als zoon van Coenraad Willem baron Sloet tot Lindenhorst en Anna barones van Echten. Het geslacht Sloet behoorde tot de oudste riddermatige families van Vollenhove. Door de eeuwen heen namen zij in Vollenhove een vooraanstaande plaats in.

Arend trouwde in 1750 met de dertig jaar oudere steenrijke Anna Dannenbergh (1692 – 1765). Zij gingen in Steenwijk wonen, waar Anna's familie vandaan kwam en waar zij voorname functies bekleedden als stadssecretaris en schout. Het totale vermogen van Anna bedroeg ongeveer zes ton. Mede dankzij dit vermogen bleek Arend in 1758 een van de rijkste inwoners van de provincie Overijssel. In 1763 verwierf hij de benoeming tot drost van Salland, de hoogste politieke functie van die tijd in Overijssel; ook was hij afgevaardigde naar de Staten-Generaal. Beide functies brachten financiële verplichtingen met zich mee die met het vermogen van Anna gefinancierd konden worden. Met datzelfde vermogen begon Arend aan een reeks grote bouwactiviteiten.

De havezate Tweenyenhuisen, al sinds 1431 het familiehuis van de Sloeten, verkeerde in een dusdanig slechte staat dat afbraak onvermijdelijk was. Arend liet vervolgens een nieuwe havezate bouwen naar de laatste mode. Tuin, park en vijver werden ook vernieuwd en kregen een landschappelijke aanleg. Er zijn tot op heden geen tuinplattegronden of ontwerpen van Tweenyenhuisen bekend. In de nu bekende correspondentie tussen Stadhouder Prins Willem V (1748-1806) en Arend Sloet, komen geen namen van architecten voor.¹¹ Harmanna, de nicht van Arend Sloets eerste vrouw Anna, trouwde met markies de Louvois, neef van de minister van oorlog onder Louis XIV, en woonde daardoor afwisselend in Parijs en Zwolle. Mogelijk dat via deze weg een tuinarchitect voor de Sloeten is komen werken.

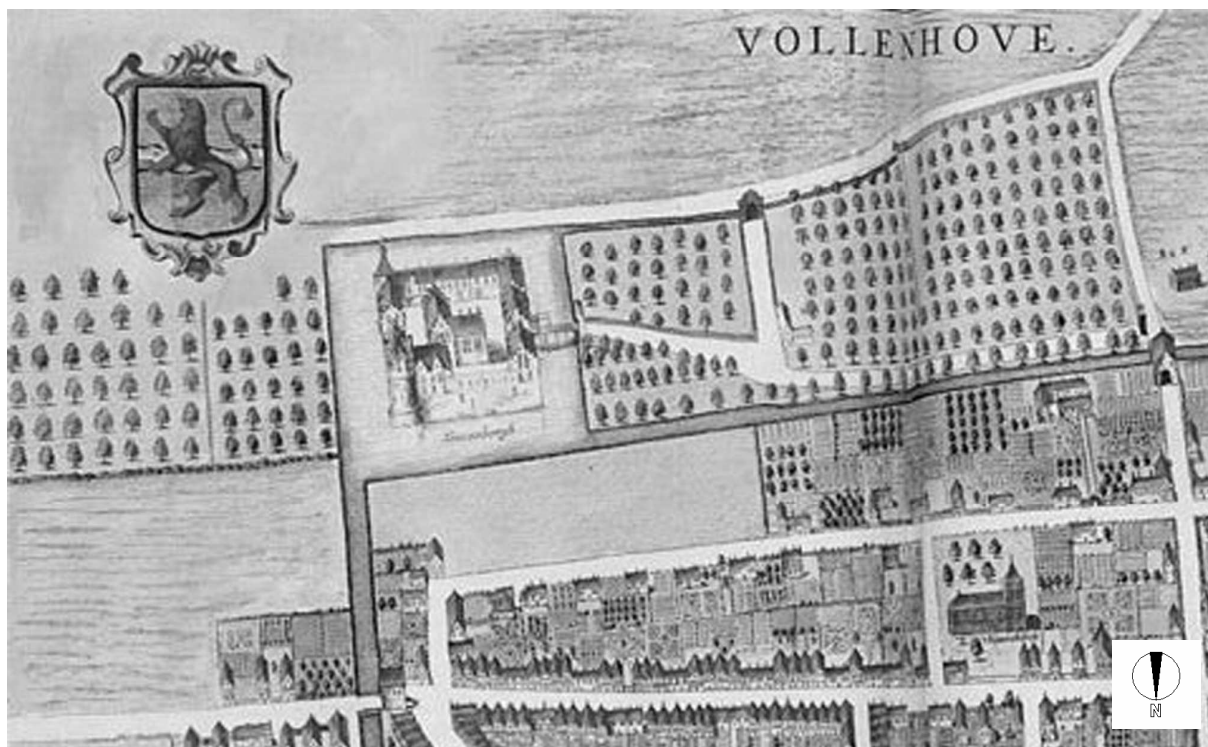
¹¹ Willem V bevond zich meer in een periode van afbraak dan van opbouw; hij zag zich bijvoorbeeld genoodzaakt om Rijswijk af te laten breken.



1772 portret van Arend Sloet
door C. Thim, Stedelijk Museum Zwolle.



1772 Anthony Sloet op 3-jarige leeftijd,
privé bezit.



1649 Atlas van Loon, kaart door J. Blaeu, Vollenhove uitsnede gebied Oldruitenborgh en Toutenburg. Aankopen door Arend Sloet: 1. Weidekamp, 2. Boomgaard en 3. Hof van Toutenburg. Aankopen door Anthony Sloet: 4. Nijerwal en 5. Benthuis. (Scheepvaartmuseum Amsterdam).

In deze periode werkten in Nederland onder meer de volgende tuinarchitecten: Jacob Otten Husley (1738-1796) ontwierp in 1789 de tuin van Windesheim en verder: J. H. Knoop (170? - 1768), P. W. Schonck (1735 – 1823), J.G. Michael (1738 – 1800), J.P. Posth (1763-1831) en J.D. Zocher sr. (1763 – 1817). Maar deze tijd werd ook gekenmerkt door de grote inbreng van de landgoedeigenaren zelf! De landschappelijke aanleg van Tweekuilenhuizen kwam gereed tussen 1760 en 1775 en geldt daarmee als een zeer vroege landschappelijke tuin. Maar het echtpaar ging er niet wonen.¹² Zij verhuisden van Steenwijk naar Vollenhove, nadat de havezate Oldruitenborgh was uitgebreid en gemoderniseerd. Deze havezate bezat na de verbouwing, uitgevoerd door o.a. meestertimmerman Abraham Moleman, meer dan twintig kamers!¹³ Na het overlijden van Anna in 1765, hertrouwde Arend op zestien december 1766 met Johanna-Philippa barones van Dedem tot de Gelder, vanaf dat moment 'Drostinne van Salland'. Met Johanna, die twintig jaar jonger was dan hij, kreeg Arend zes kinderen.

Door aankoop van aangrenzende percelen, aanleg van tuinen en het omgeven van het terrein door muren en hagen probeerde Sloet op Oldruitenborgh het karakter van een landgoed te benaderen. Vanaf 1775 voerde hij met dit doel een actief aankoopbeleid. In 1775 kocht hij een weidekamp (1 op kaart Blaeu) aan de Groenestraat en de boomgaard achter de Toutenburg (2 op kaart Blaeu). Vervolgens verwierf hij in 1782 de hof van de Toutenburg met plantage, hoveniershuis en bouwhuis (3 op kaart Blaeu).¹⁴ Door deze aankopen kwam het gebied rond de havezate Oldruitenborgh aan de zuidzijde van Vollenhove volledig in het bezit van de familie Sloet. Alleen de Toutenburg zelf bleef op dat moment nog eigendom van de Van Haersolte's. Een deel van het terrein van Oldruitenborgh lag hierdoor ook buiten de stadsgracht; de stadsgracht achter Oldruitenborgh werd pas na 1783 gedempt. Een brede oprijlaan met poort voerde langs de tuin van het Benthuis vanaf de Groenestraat naar de havezate.

Op vijfentwintig mei 1786 overleed Arend Sloet in Vollenhove op vierenzestigjarige leeftijd. Zijn erfgenamen kochten op elf april 1787 kasteel de Toutenburg. De stenen van de Toutenburg werden vervolgens gebruikt om Oldruitenborgh te verbouwen.



1870 De tuin ten zuiden van Tweekuilenhuizen met de vijvers.

¹² Tweekuilenhuizen werd in 1882 gesloopt bij gebrek aan een mannelijke opvolger, conform de laatste wens van zijn laatste bewoner J.P. baron Sloet (1794-1874).

¹³ A.J. Gevers, 2004, 214

¹⁴ Familiearchief Sloet II (aanwinst 1988), Staat der vaste goederen (van Arend Sloet) d.d. 18.11.1788



1830 Minuutplan Stad en Ambt Vollenhove. Bezit van Anthony Sloet tot Oldruitenborgh in 1853, tenzij anders vermeld. 87. Huis en erf van W. Kesseling, 88. Huis en erf van D. Rozeboom en 89. Tuin daarbij, 90. Bouwland 91. Water tot vermaak met bouwland, stuk van de donkere gracht, 92. Water tot vermaak met bouwland, 93. Bosch tot vermaak, 94. Huis en erf tuinbaas, 95. Oranjerie, 96. Huis en erf, Oldruitenborgh, 97. Tuin, 98. Huis en erf, Benthuis, 99. Tuin, 100. Poort (eigendom Stad Vollenhove), 276. Allee van Toutenburg, 313. Huis en erf (eigendom Sloet tot Tweenijenhuyzen) 315. Bagijnekamp, weiland (terrein van klooster Clarenberg gesticht 1411, verwoest bij de belegering door de Geuzen in 1580), 316. Gracht daarlangs met Franse Pad, 317. (Engelse) Bosch tot vermaak 318. Eilandje tot vermaak (met ruïne Toutenburg), 319. Gracht daaromheen, vijver 320. Huis en erf, 321. Kampje achter het huis, 322. Bosch tot vermaak 323. Staten en erf als tuin (eigendom Jan ten Napel).



Circa 1930 Laan van Toutenburg, van oost naar west, met muziekkoepel

3.5 Landschapspark door Anthony Sloet; 1790 – 1853

Na zijn huwelijk met Isabelle Antoinette de Vaillant in 1790 ging Arend's tweede zoon, Anthony Sloet (04.05.1769 – 10.03.1853) op Oldruitenborgh wonen. De eerste zoon erfde het familiehuis Tweekuilen. Anthony zette het aankoopbeleid van zijn vader voort. In 1800 kocht hij de havezate Nijerwal (4 op kaart Blaeu). De koop omvatte het huis met hof en bouwhuizen. De gebouwen werden kort na 1846 afgebroken. Het Benthuis kwam in 1811 in zijn bezit (5 op kaart Blaeu). De tuin voegde hij samen met die van Oldruitenborgh en het huis werd dienstwoning. Het Benthuis zelf werd rond 1840 afgebroken; op dezelfde locatie werd vanaf 1857 een nieuw huis gebouwd. Deze aankopen completeerden het landgoed Oldruitenborgh. Het totale terrein kende de volgende grenzen: in het zuiden de Laan van Toutenburg, in het oosten het Franse Pad, in het noorden de Groenestraat en in het westen de Bentstraat.

Anthony startte een loopbaan in Den Haag. In 1796 werd hij benoemd tot ontvanger-generaal van de generaliteitsloterij, een zeer goed betaalde functie die hij gedurende vijftig jaar bleef vervullen. Vanaf die tijd woonde het echtpaar een deel van het jaar in Den Haag, aan de Lange Voorhout nummer zestien, waar zij in de hoogste hofkringen verkeerden.

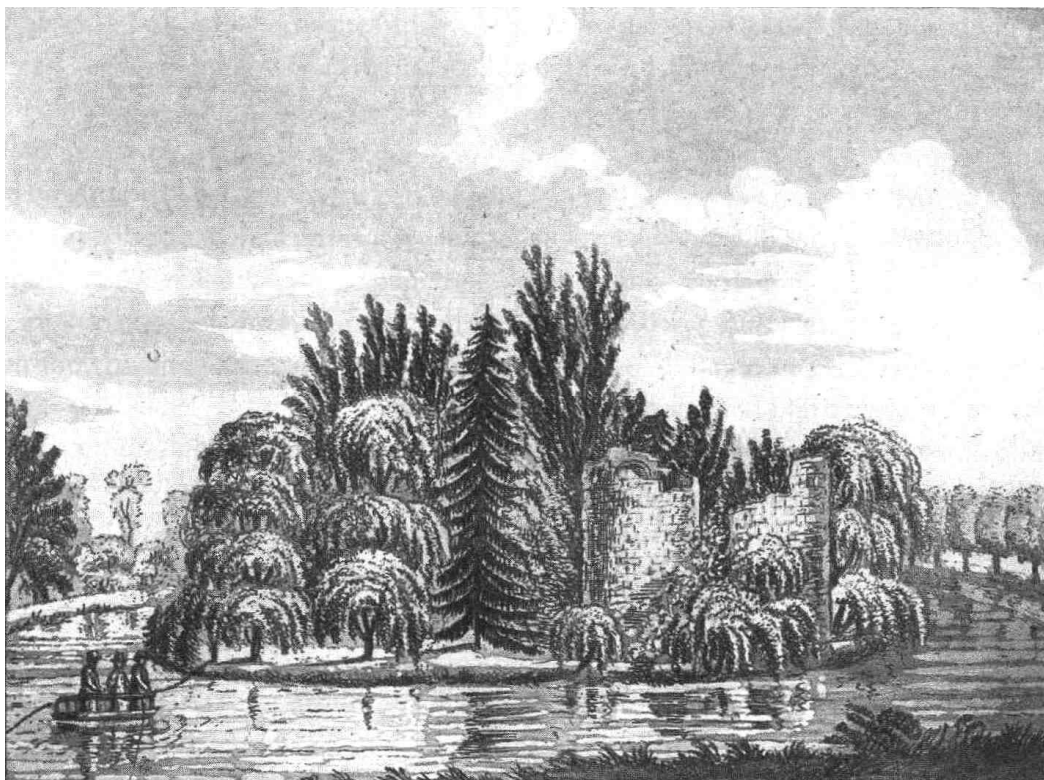
Aan het begin van de negentiende eeuw werd bij het landgoed Oldruitenborgh een park in landschapsstijl aangelegd. Via hun contacten in Den Haag zullen de Sloeten zeker op de hoogte zijn geweest van de laatste mode in de tuinaanleg en mogelijk contact hebben gehad met de (tuin)architecten die op dat moment voor het hof werkzaam waren. Maar ook van Oldruitenborgh zijn geen ontwerpen of namen overgeleverd.

Naast de 'vaste' tuinonderdelen zoals de boomgaard, sier- en moestuin met broeibakken bevonden zich in de tuin waterpartijen, bruggetjes, beelden, zonnewijzers en vazen. De kassen van Oldruitenborgh lagen aan de kant van de orangerie waar zich nu de parkeerplaats bevindt. Oldruitenborgh bezat een theekoepel, in de uiterste zuidwesthoek van het landgoed, van waaruit de bewoners uitkeken over de Bentpolder naar de Zuiderzee. Heel bewust behield Anthony een deel van Toutenburg als ruïne, zoals Evert Maaskamp in zijn *Voyage dans l'intérieur de la Hollande* uit 1807 schreef "à l'embellissement de sa campagne". Begin negentiende eeuw kwamen in tuinen en parken veel namaak bouwvallen en follies voor, een historische ruïne vormde in deze mode ook toen al een unicum. De familie Sloet had kelders van de Toutenburg in gebruik als ijskelder. Het verhaal doet de ronde dat er een gang vanaf Oldruitenborgh in uit kwam.

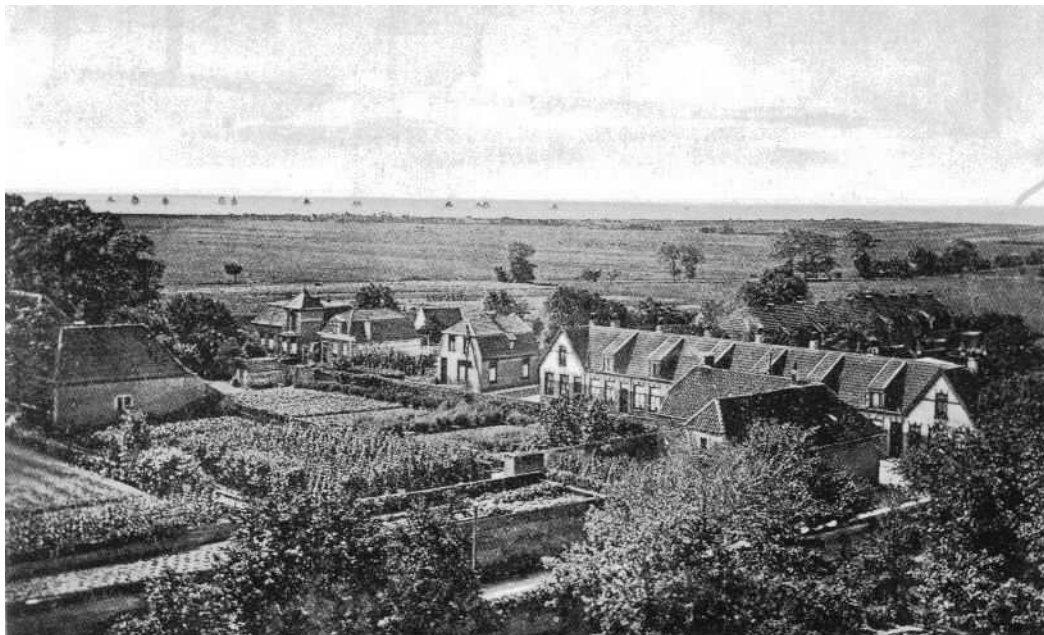
Mogelijk dat in verband met de tuinaanleg op achtentwintig maart 1803 de burgemeester van Vollenhove liet omroepen dat 'ieder zich zal hebben te wachten om op de Rutenburg zich te begeven bij een boete van een goudgulden ten voordele van de armen'. Dat betekende dat een ieder die op het terrein van Oldruitenborgh kwam, zou worden gestraft.

In 1807 bezocht koning Lodewijk Napoleon Vollenhove en overnachtte op Oldruitenborgh. Ook koning Willem I en prins Frederik der Nederlanden bezochten Vollenhove, in 1818. Zij dineerden op Oldruitenborgh. Deze bezoeken onderstrepen de bijzondere positie die Oldruitenborgh in die tijd innam. Een gedichtje over de komst van Lodewijk Napoleon naar Vollenhove geeft aanwijzingen over de aanwezigheid van een bijzondere parkaanleg: *"Oldruitenborgh! dat heerlijk oord! / en de enige plek van het lustwaranden / Daar slechts kan een monarch belanden / Gelijk 't dien hoogen rang behoord". Daar rijdt de Koninklijke stoet door 't groene hek over schelpenwegen en stijgt uit."*

De leggers bij de kadasterkaart uit 1830 geven ook enige informatie over delen van het park door benamingen als het 'Engelse Bosch' en 'Water tot vermaak'.



1810 ruïne De Toutenburg met pontje, tekening door Evert Maaskamp, in *Voyage dans l'intérieur de la Hollande* uit 1807



1910 Uitzicht vanaf de kerktoeren over de tuinen van Oldruitenborgh tot de Zuiderzee. De koepel die op de zuidwesthoek van het landgoed stond had hetzelfde prachtige uitzicht over de polder naar de Zuiderzee.

De grensscheiding tussen Oldruitenborgh en Toutenburg is altijd aanwezig gebleven door de lindensingel evenals het water van de voormalige stadsgrachten. Deze zuidelijke toegang tot Oldruitenborgh dateert waarschijnlijk uit de 19^{de} eeuw. De linden langs de singel stammen mogelijk al uit de 18^{de} eeuw net als de linden langs de Laan van Toutenburg en die langs het Franse Pad. De grachttoever van de waterpartij rond de ruïne liet Anthony Sloet op diverse plaatsen glooiend maken om de oude gracht een natuurlijker aanzien te geven.

Het eiland kreeg een gevarieerde beplanting met eiken, beuken, treurwilg, cypres, populier en naaldhout, zoals blijkt uit de tekening en beschrijving van Maaskamp. Deze boomsoorten stonden waarschijnlijk door het hele park. Rondom en ten westen van het eiland lagen slingerpaden om een afwisselende wandeling mogelijk te maken. In het noordoosten van het park werd een 'Zwitserse partij' aangelegd, met opvallende hoogteverschillen, een grillig verlopende beek met daarover een 'Zwitserse brug' met rustieke onbewerkte takken en boomstammen voor de leuning. Het park was omheind en besloten, toegang tot het park bestond alleen via de havezate. Om het park te mogen betreden was toestemming nodig van de baron of een van zijn familieleden.

De schoonheid van het park komt naar voren in onderstaand citaat van Van Lennep uit het dagboek van zijn voetreis door Nederland in de zomer van 1823:

"Na het theedrinken ging ik alleen wandelen, dwaalde lang rond en kwam uiteindelijk in een laan waarlangs hoge zware linden stonden, tussen ruime velden. Hier kwam ik heel mooie en fatsoenlijk geklede dames tegen bij een met smaak aangelegde havezaat. Ik ging in het gras zitten tegen een aangenaam overschaduwde heuvel, met uitzicht op een groot water dat om een eiland spoelde. Daarop stond de trotse bouwval van het oude slot. Schitterend dwarrelde de avondsluier over de tinnen ervan, die prachtig blaakten door die gloed en schemerden in het avondgoud." Van Lennep zat op de nu nog aanwezige heuvel tegenover de ruïne waar later het openluchttheater zou komen.

3.6 Oldruitenborgh 1853 - 1947

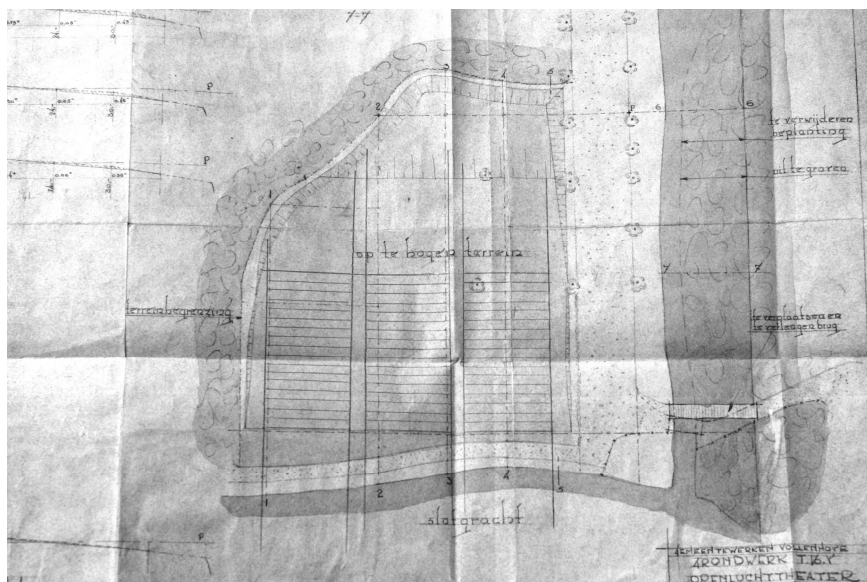
Het onderhoud van grote huizen, tuinen en parken werd na de revolutie van 1794 steeds moeilijker. Door het afschaffen van de maatschappelijke voordelen bleken de kosten van de buitenplaatsen niet langer te dragen. Na het overlijden van Anthony Sloet in 1853 bleef Oldruitenborgh in bezit van de familie Sloet maar er vonden weinig vernieuwingen of bouwactiviteiten meer plaats.

Begin twintigste eeuw was Oldruitenborgh nog geheel wit bepleisterd, de boswachterswoning aan de laan van Toutenburg nog niet. Boswachter Albert Jan was in 1934 de laatste boswachter in dienst van baron Sloet. Hij had een punter om naar het eiland te komen om dat te kunnen onderhouden. Kinderen speelden wel in het bos maar mochten er niet komen en werden weggestuurd door de boswachter als hij ze tegenkwam. Een ijzeren hek liep om het gehele park heen. Na de tweede wereldoorlog verwijderde men dit verwaarloosde hek. Al voor 1947 was het park opengesteld voor de vrije wandeling. Tijdens de oorlog vond veel houtkap in het park plaats waardoor het park zwaar beschadigd uit de oorlog kwam. Via Staatsbosbeheer werd subsidie aangevraagd en verkregen. Op 12.01.1947 werd de gemeente 10.000 gulden toegekend voor 10 jaar, ieder jaar 1.000 gulden om de oorlogsschade door aanplanting te herstellen. Het publiek kon vanaf 1947 alweer wandelen in het park.

In 1947 bood achterkleinzoon Antony-Frederik Sloet (26-8-1893 - ?) Oldruitenborgh met alle bijbehorende terreinen te koop aan. Hij verhuisde zelf naar de oude tuinmanswoning van Oldruitenborgh aan de Groenestraat 28. Het huis kreeg de bijnaam: het huis van de jonker.



1920 Ansichtkaart uit Vollenhove met ruïne de Toutenburg



1955/56 Plan ten behoeve van Openluchttheater



1957 Ansichtkaart Openluchttheater

3.7 Stadspark van Vollenhove, 1947 - nu

De gemeente had een aantal motieven om tot de aankoop van Oldruitenborgh over te gaan. Belangrijk was het behoud van historie en de rol daarin van het geslacht Sloet. Men wilde een van de weinig overgebleven stukken bos in deze waterrijke omgeving bewaren; het park vormde het hoofdmotief bij de aankoop. Onderhandelingen met Natuurmonumenten en andere organisaties om de zorg voor het park op zich te nemen, hadden niet het gewenste resultaat. Daarom moest de gemeente wel zelf overgaan tot aankoop. Pas nadat duidelijk werd dat het park gekocht zou moeten worden begon de gemeente te overwegen om de havezate als gemeentehuis te gaan gebruiken. Er bestonden ideeën voor het gebruik van het park zoals het organiseren van zomeravondconcerten, natuuronderwijs en recreatie. Bij de havezate zou plaats zijn voor het onderbrengen van de brandweer, de administratie en de stadsreiniging. De aankoop omvatte het gebied zoals dat op pagina 26 als bezit van Sloet staan vermeld.¹⁵ De grootte van het gebied bedroeg 8 hectare, 44 are en 66 centiare. Op 17 februari 1947 verkocht Sloet het geheel voor 75.000 gulden aan de gemeente Vollenhove in 1947. In dat jaar vonden enige verbouwingen plaats om de havezate geschikt te maken als gemeentehuis. De gebogen toegangsweg vanaf de oranjerie stamt uit deze tijd. De officiële opening vond op 17.01.1948 plaats met een feestelijke openbare vergadering.

In 1954 bestond de stad Vollenhove zeshonderd jaar. Tijdens de viering vonden voorstellingen plaats op een plankier voor de ruïne in het park. Dit vormde de aanleiding tot de inrichting van een officieel openluchttheater bij de Toutenburg. Het terrein aan de overzijde van het eiland, waarop al eerder Van Lennep had gezeten, werd opgehoogd, de gracht werd weer open gegraven en van een brug voorzien. Langs de westelijke oever plaatste men zeventig meter beschoeiing. Op het eiland kwam voor de ruïne een plankier en verscholen in het groen een kleedgebouw. Het theater had 1020 zitplaatsen van planken. 16 juni 1956 volgde de officiële in gebruik name van het theater met een voorstelling door de groep Studio uit Amsterdam; 'Een huwelijk onder Lodewijk XV' door A. Dumas. In 1971 werd het openluchttheater opgeheven in verband met het minimale gebruik. Alles werd verwijderd: de zerkjes, het plankier en het kleedgebouw. Inmiddels doet de ruïne weer dienst als openluchttheater voor de Vollenhoofse toneelvereniging en houdt men er jaarlijks het Toutenburg-festival.

Onder leiding van architect R. Offringa vond tussen 1962 en 1965 een grote verbouwing plaats. Tijdens deze restauratie vond het gemeentebestuur tijdelijke huisvesting in een groot noodgebouw op het driehoekige grasveld achter de havezate aan de Bentstraat. De havezate verloor bij de restauratie haar witte bepleistering, men herstelde en vernieuwde het muurwerk. Een nieuwe uitbouw naar het westen maakte de sloop van het bouwhuis uit de achttiende eeuw noodzakelijk. Aan de Bentstraat kwam een nieuwe toegang tot de secretarie aan de uitgebouwde westzijde. Een nieuw paadje schuin over het grasveld langs de Bentstraat werd ervoor aangelegd. Er vond een grote kaalslag plaats: de oude bomen rond de havezate werden gekapt, behalve de moerbeï aan de achterkant van het huis. De bomen langs de oprijlaan werden bijna alle gekapt. De tuin vóór het huis werd een eenvoudig grasveld, alleen de twee grote taxusbomen en de zonnewijzer resteren van de oorspronkelijke tuinaanleg.

¹⁵ Kadaster sectie A Stad Vollenhove: 90 Bouwland, 91 Water, 92 Water, 93 Wandelpark, broeikas, schuur, 94 Huis en erf (was verhuurd), 95 Oranjerie (bergplaats en broeikas), 96 Huis en erf (havezate, boerderij verhuurd), 415 Tuin, 416 Tuin, 417 Huis en erf (verhuurd), Kadaster sectie H Ambt Vollenhove: 317 Park, 318 Park, 319 Water, 320 Huis en erf (verhuurd), 321 Weiland, boomgaard, 622 Park, 654 Allee, weiland.



1960 De zuidkant van Oldruitenborgh met een van beide beelden en links de nog bestaande moerbeik tegen de gevel.



1910 Bentstraat in Vollenhove met rechts de muur langs Oldruitenborgh en het Benthuis

In 1964 ontwikkelde het gemeente bestuur voor de stad een uitbreidingsplan waarin een verbreding van de Bentstraat was voorzien. Het plan omvatte de afbraak van het Benthuis, de verplaatsing van de tuinmuur langs de Bentstraat en ook het koetshuis en de orangerie zouden verdwijnen. Het plan kwam nooit tot uitvoering maar de tuinmuur vond men dermate bouwvallig dat deze tijdens de werkzaamheden aan het gemeentehuis illegaal werd afgebroken. Dat betekende voor de gemeente een forse berisping door de provincie en het rijk. De gemeente moest de muur herbouwen. Op 27 september 1966 opende de Commissaris van de Koningin in Overijssel Oldruitenborgh weer als nieuw gemeentehuis.

Ook het park onderging wijzigingen in deze periode. In 1963 verzocht de gemeente aan Staatsbosbeheer om de volkstuintjes en de boomgaard aan de Groenestraat bij het park te trekken door aanplant van bomen. (zie tekening van het plan voor het terrein ten oosten van orangerie.) De boombeplanting bestond uit: eik, linde, es, iep, als struiken koos men voor: veldiep, veldesdoorn, els, meidoorn, vogelkers, hondsroos en gelderse roos. Uit de tekening blijkt dat alleen langs de oprijlaan naar Oldruitenborgh aan weerszijden drie oude bomen stonden. Het plan voor herbeplanting van het driehoekige veld langs de Bentstraat waar de noodbarak van het gemeentehuis had gestaan uit 1964 werd niet gerealiseerd. Ook het idee uit 1965 om dit terrein meer bij het park te betrekken kwam niet tot uitvoering omdat men de aanleg met speelvelden en banken te kostbaar vond.

De gemeente maakte zich in 1956 al zorgen om de status van de ruïne en zoekt naar mogelijkheden om de ruïne voor verval te behoeden. Dit leidde in 1967 tot de overdracht van het eiland en de ruïne aan de Nederlandse Monumenten Stichting voor 1 gulden. Deze zou archeologische activiteiten en herstelwerkzaamheden uitvoeren. Hier bleek niets van terecht te komen. Daarom kocht de gemeente de ruïne in 1974 weer terug zodat zij het geheel weer in eigen hand kreeg. Pas in 1982/83 vond uiteindelijk herstel van de ruïne van de Toutenburg plaats om verder verval te voorkomen. Tot op de dag van vandaag staan de resten van het kasteel op het binnen de gracht gelegen vierkante burchterrein.

Vanaf 1969 bestonden er plannen om de waterpartijen in het park uit te baggeren maar tot 1974 bleef dit bij plannen. Ook de bruggen over het water vroegen om onderhoud. De bruggen waren nog steeds de zogeheten 'Zwitserse bruggen' met 'rustieke' dat wil zeggen onbewerkte boomstammen voor de constructie en voor de palen in de beek en met takhout voor de leuning. De gemeente streefde ernaar om de bruggen in deze oorspronkelijke materialen te herstellen.

In 1976 begon de restauratie van een deel van de oude tuilmuren en de gebouwen aan de muren; daarna volgde het herstel van de oude toegangspoort. Deze werd voorzien van een smeedijzeren hek afkomstig van de havezate Westerholt.¹⁶

In 2000 verkocht de gemeente Oldruitenborgh. De verkoop omvatte de havezate met het voorterrein, grasveld, de orangerie, het Benthuis en het koetshuis. Hierdoor kwam de havezate weer in particulier bezit. Het park Oldruitenborgh met de ruïne van de Toutenburg bleef eigendom van de gemeente Steenwijkerland.

De gemeente beijvert zich nu om het park goed en ook in historische zin te onderhouden.

¹⁶ Deze havezate lag op de hoek van de Bentstraat en de Groenestraat tegenover het Benthuis.



Huis Oldruitenborgh, 2007 , oorsprong 14^e eeuw



Oranjerie 2007, 19^e eeuw



Boswachterswoning aan Laan van Toutenburg (1703)



Koetshuis in 2007 oorsprong 17^e eeuw



De 17^e eeuwse wapenstein van Sloet aan de Groenestraat



Hek van Oldruitenborgh richting de Donkere Allee "...door 't groene hek over schelpenwegen..." (citaat 1807)

Documentatie

Bezochte archieven en bibliotheken

- HCO Historisch Centrum Overijssel Eikenstraat 20 Zwolle www.historischcentrumoverijssel.nl
- Stad Vollenhove 1700 – 1749
 - Inventaris Oldhagensdorp
 - Familie archief Sloet II
 - Familie archief Sloet II (aanwinst 1885)
 - Familie archief Sloet II (aanwinst 1988)
 - Rijksarchief Overijssel ongeïnvesterd archief Sloet
 - Rijksarchief schoutambt Vollenhove
 - Archief stadsgericht Vollenhove
 - Collectie aanwinsten van het rijksarchief in Overijssel 1951
- Archief Gemeente Steenwijkerland te Steenwijk:
- Gemeente Ambt Vollenhove 1818 – 1942
 - Gemeente Stad Vollenhove 1814 – 1942
 - Secretarie archief gemeente stad Vollenhove
 - Stad Vollenhove 1942- 1972
- KB Koninklijke Bibliotheek Prins Willem-Alexanderhof 5 Den Haag www.kb.nl/contact
- RKD Rijksbureau voor kunsthistorische documentatie Prins Willem-Alexanderhof 5 Den Haag www.rkd.nl
- Staats und Universitätsbibliothek Hamburg

Literatuurlijst

- Stadsgezicht Vollenhove*, RACM, Zeist 1979.
- Augusteijn, J., *Historische plattegronden van Nederlandse steden, Overijssel deel 9.1*, Alphen aan den Rijn 2002.
- Beenakker J.J.J.M. e.a. (red.), *Strijd tegen het water. Het beheer van land en water in het Zuiderzeegebied*, Zutphen 1992.
- Cools, R.H.A., *Strijd om den grond in het lage Nederland*, Rotterdam 1948.
- Gevers, A.J., A.J. Mensema en Js. Mooijweer, *De Havezaten in het land van Vollenhove en hun bewoners*, Alphen aan den Rijn 2004.
- Dijk, L. van, 'De Toutenburg te Vollenhove' in *Overijsselse Historische Bijdragen*, vol. 119 pag. 133 – 139, Zwolle 2004
- Lauwerier, R.C.G.M. e.a (red.), *Archeologiebalans 2002*, Amersfoort 2002.
- Maes, N.C.M., *Bomen en Monumenten*, 's Gravenhage 1996.
- Mak, G. (red.), *Lopen met Van Lennep. Dagboek van zijn voetreis door Nederland 1823*, Zwolle 2000.
- Mensema, A.J. en Js. Mooijweer, *Havezaten van Vollenhove. Marxveld, Oldenhof en Oldruitenborgh*. Zwolle 1989.
- Mooijweer Js. (red.), *Weerzien met Vollenhoofs erfgoed – 50 topstukken thuisgebracht*, Vollenhove 2004.
- Mooijweer Js. (red.), *Vollenhove, stad en vermaarde zonen*, Kampen 2005.
- Schulte, A.G. (red.), *Ruïnes in Nederland*, Zwolle 1997.
- Streng, J.C. (red.), *Gelieve het daer heen te dirigeren... : de brieven van stadhouder Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijhuizen, 1771-1785*, Epe 2001.
- Stroink, A.F., *Mon cher Major, een officier aan het hof 1840-1849*, Alphen aan den Rijn 1992.
- Stroink, A.F., 'Arend baron Sloet van Tweenijhuizen (1722-1786)' in *Overijsselse Historische Bijdragen*, vol.110 pag. 44- 66, Zwolle 1995.
- Stroink, A.F., 'Willem de Lille, een veelzijdig man (1750 – 1810)' in *Overijsselse Historische Bijdragen*, vol. 155, pag. 41 – 66, Zwolle 2000.
- Vos van Steenwijk, J.A. de, *Geschiedkundige verhandeling over Vollenhove*, Zwolle 1831.
- Westra van Holthe, J., *Vollenhove 1354-1954 en haar havezathen*, Assen 1958.
- Wyck, H.W.M. van der en J. Enklaar-Lagendijk, *Overijsselse buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn 1983.

Internetbronnen

<http://www.henkvanheerde.nl/vollenhove/>
<http://www.sloet.com/geschiedenis.htm>
<http://www.dewoonomgeving.nl/>
<http://members.home.nl/evert.de.jager/1475389.htm>
<http://www.kasteleninoverijssel.nl/pages/toutenburg.htm>
<http://www.landgoedoldruitenborgh.nl/historie.htm>
http://www.racm.nl/content/xml_racm%5Cproject_archeologiebalans.xml.asp?toc=n3-1
<http://website.rkd.nl/Databases>
<http://www.kich.nl/>
<http://www.overijssel.nl/cultuur/erfgoed/cultuurhistorische>
<http://atlantis.hsij.nl/atlantis/?application=&database=tha&service=search&templatename=zouk2.htm>

Kaarten

Augusteijn, J., *Historische plattegronden van Nederlandse steden, Overijssel deel 9.1*, Alphen aan den Rijn, 2002.

Wyck van der H.W.M. (Jhr. Dr.), *Atlas Overijsselse buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn, 1983.

- 1560 (xix) 'Vollenhoe' door Jacobus van Deventer, Stedenboek III, stadsplattegrond en karton van Vollenhove en omgeving, omstreeks 1560. Coll. Bibliotheca Nacional, Madrid. (Reproductie R. Fruin, Nederlandse Steden in de 16^e eeuw, plattegronden van Jacobus van Deventer 2 delen Den Haag 1916-23)
- 1597 (xviii) 'Oppidi Vollenhoae delincatio (sic) Topographica A Joanne Vossio cive depicta Bruxellae in exilio Anno MDXCVII mense Augusto.' Staats und Universitätsbibliothek Hamburg, code hist. 15.
- 1649 (xvii) 'Vollenhove' opgenomen in Joan Blaeu's Stedenboek: 'Toonneel der steden van s'Konings Nederlanden' en 'Tonneel der steden van de Verenigde Nederlanden', Amsterdam 1649, 2 delen, Gegraveerde vogelvlucht.
- 18.. (xvi) Stadsplattegrond van Vollenhove door Mr. F.P.A. Heerkens, eerste helft 19^e eeuw, ongesigneerd, M.S. Op deze kaart staan de havezathen in de stad aangegeven. Coll. R.A. Overijssel, Zwolle.
- 1850 Topografische en militaire kaart van Het Koninkrijk der Nederlanden 1:50.000, kaartblad Vollenhove c.1850